

ΠΕΤΡΟΥ Σ. ΣΚΛΗΡΟΥ

Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας καὶ καθηγητοῦ τοῦ ἐν Πειραιεῖ γυμνασίου.

ΛΟΓΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ὁ ἔξοχος ἐκ Σταγειρίων φιλόσοφος

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΘ. Α. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ

1906

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ιδιόχειρον ὑπογραφήν μου
θεωρεῖται κλεψίτυπον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

Θ. Σ. Σωτηρίου

Α. Δουκιάς
1930.

ΤΗ:
ΙΕΡΑ: ΜΝΗΜΗ:
ΤΩΝ ΠΟΛΥΦΙΛΗΤΩΝ ΜΟΙ ΓΟΝΕΩΝ

ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ

ΠΡΩΘΙΕΡΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΙ ΟΓΛΟΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑΝ ΟΛΗΝ

ΙΕΡΑΤΕΥΣΑΝΤΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΚΑΙ

ΚΡΕΟΥΣΗΣ

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑΣ

ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΙΝ ΤΗΝ ΔΕ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ

ΕΥΣΕΒΩΣ ΑΝΑΤΙΘΗΜΙ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγεννήθη ἐν Σταγείροις, ἅπερ ἦσαν πόλις μικρὰ κειμένη ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου, τὸ 1^{ον} ἔτος τῆς 90ῆς Ὀλυμπιάδος, ἦτοι τῷ 384 π. Χ. Ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο **Νικόμαχος** καὶ ἦτο ἰατρός τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Ἀμύντου, ἡ δὲ μήτηρ **Φαιστίς** ἔλκοντες ἀπ' Ἀσκληπιοῦ τὸ γένος, ὡς μαρτυρεῖ τὸ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ἐπίγραμμα ὅπερ φέρεται παρ' Ἀμμωνίου:

Φαιστίδος ἦν μητρὸς καὶ Νικομάχου γενετῆρος
τῶν Ἀσκληπιαδῶν διὸς Ἀριστοτέλης.

Κατὰ τὸ 18^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας του εἰς Ἀθήνας ἀφικόμενος, ἐγένετο ἐπὶ εἴκοσι ἔτη μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος (367—347). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πλάτωνος, διέτριψεν ἐπὶ τινα χρόνον παρὰ τῷ φίλῳ καὶ συμμαθητῇ αὐτοῦ Ἑρμείᾳ, βασιλεῖ τοῦ Ἀταρνεῶς καὶ τῆς Ἀσσοῦ τῆς Μυσίας. Ἐἶτα ἐν Μυτιλήνῃ εὐρισκόμενος ἔλαβεν ἐπιστολὴν¹ παρὰ Φιλίππου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, ἵν' ἀναλάβῃ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δηλ. τῷ 342 εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Ὅντως, τιμῇ τὴν εὐφροσύνην τοῦ βασιλέως τούτου, οὗ τὸν ἄριστον τῶν διδασκάλων ἐξελέξατο. Ἡ παράδοσις τῶν μαθημάτων διήρκεσε μόνον τρία ἔτη, διότι ὁ Ἀλέξανδρος τὸν θρόνον ἀναβάς περικεπέλαξε εἰς πολέμους.

1 Ἡ Ἐπιστολὴ ἧς ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται ἔχει ὡδε «Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν. Ἴσθι μοι γεγονότα νίον πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς χάριν ἔχω, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γεγέσει τοῦ παιδός, ὡς ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι. Ἐλπίζω γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἕσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς».

Τῷ 334 ἢ τῷ 335 ἐπανακάμιας εἰς Ἀθήνας ὁ Ἀριστοτέλης ἐξελέξατο τόπον διδασκαλίας τὸ Λύκειον, ὅπερ ἦν γυμνάσιον, κείμενον παρὰ τῆ ὄχθῃ τοῦ Ὑλισσοῦ. Ἐνταῦθα ὁ Σταγειρίτης, ἐν τῷ συδένδρῳ, εὐσκόῳ, καὶ προσφρεῖ εἰς περιπάτους χώρῳ, περιπατῶν μετὰ τῶν μαθητῶν ἐδίδασκεν αὐτούς, οἵτινες διὰ τοῦτο περιπατητικοὶ ὠνομάσθησαν.

Αὐο εἰδῶν διδασκαλίαι ἐγίνοντο ἐν τῷ Λυκείῳ αἱ μὲν ἐωθιναὶ ἐγίνοντο ἐν στενωῷ κύκλῳ ἀκροατῶν, καὶ ἐκαλοῦντο ἀκροαματικαὶ αἱ δὲ περὶ τὴν δελίην ἐκαλοῦντο ἐξωτερικαί, καὶ εἶχον εὐρύτερον κύκλον ἀκροατῶν· δὲν μειχειρίζετο τὸν διάλογον ἀλλὰ τὸν συνεχῆ λόγον· κατὰ μίμησιν τοῦ Ξενοκράτους ἐκάλει τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ ἐκ περιτροπῆς εἰς δεῖπνα καὶ συμπόσια. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διαβληθεὶς ὡς ἀνήκων εἰς τοὺς Μακεδονίζοντας ἀπῆλθε τῶν Ἀθηνῶν εἰς Χαλκίδα, ἔνθα τὸ θέρος τοῦ ἐπομένου ἔτους (322 π. Χ. ἐτελεύτησε τὸν βίον ἄγων τὸ ἐξηκοστὸν τρίτον τῆς ἡλικίας.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διογένης ὁ Λαέρτιος διετήρησεν ἡμῖν κατάλογον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους καθ' ὃν ταῦτα ἀνέρχονται εἰς 146 διαιρούμενα εἰς 400 βιβλία καὶ περιέχοντα 445, 270 στίχους. Ἐὰν πιστεύσωμεν εἰς τὰς μαρτυρίας πολλῶν ταῦτα ἐφθάρησαν ἐν πολλοῖς ὑπὸ νοτίας καὶ σιγῶν, θέλοντες δὲ νὰ ἐπανορθώσωσι τὰ ἐφθαρμένα ἐπλήρουν τὰ κενὰ οὐχὶ ὀρθῶς καὶ ἐξέδιδον ταῦτα πλήρη ἁμαρτημάτων. Τηλικαύτη δ' ἦτο ἡ διάδοσις τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, ὥστε καὶ δευτέρας ἐκδόσεις εἶχε ποιήσει, καθότι ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραμμάτων παραπέμπει εἰς νεώτερα. Ἐπιλίποι δ' ἂν ἡμῶς ὁ πᾶς χρόνος εἰ πάντα τὰ ἐκείνου συγγράμματα καταριθμησαίμεθα νῦν ἀρκοῦμεθα εἰς τὰ ἀφορῶντα τὸ ἡμέτερον μᾶθημα. Λογικὰ συγγράμματα ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὁργανον περιληφθέντα εἶναι : αἱ «Κατηγορίαι» ἠκρωτηριασμέναι ὁμως ἀπὸ τοῦ κεφαλ. 9. 11. «Περὶ ἑρμηνείας», «Ἀναλυτικὰ πρότερα», πραγματευόμενα περὶ τῶν συλλογισμῶν καὶ «Ἀναλυτικὰ ὕστερα», περὶ τῆς

ἀποδείξεως πραγματευόμενα, «Τοπικά» πραγματευόμενα τὴν τέχνην τῆς ἐξ ἐνδόξων πραγματικῆς ἐμπειρίας ἀποδείξεως κ.τ.λ.

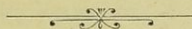
Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

Τὴν λογικὴν ὡς ἐπιστήμην ἐδημιούργησεν ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους καὶ τῆς τοῦ Πλάτωνος. Καλεῖ δ' αὐτὴν Ἀναλυτικὰ δηλαδὴ εἰσαγωγὴν εἰς τὴν τέχνην τῆς ἐρεύνης. Ὁ Ἀριστοτέλης ὑπερασπίζει τὴν ἀλήθειαν τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως, ἔχων ὑπ' ὄψει ὅτι αἱ αἰσθήσεις οὐδέποτε ἀπατῶσιν ἡμᾶς· φρονεῖ ὅμως ὅτι πᾶσα πλάνη προέρχεται ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ἀναφορᾶς. Ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως θεωρεῖ ὡς τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τοῦ νοῦ ἡμῶν. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ξηρὰ καὶ λιτή· ἔχει εὐρείαν μέν, ἀλλὰ ψυχρὰν διάνοιαν· ἀπεδείχθη ὅμως ὅτι ἐμόρφωσεν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν καὶ ὅτι ἠδύνατο νὰ γράψῃ καὶ ἐν ἀνθηροτέρᾳ γλώσσει, ὡς καὶ ἔγραψε, καὶ εἶναι πολυθρόλυτον τὸ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος λεχθὲν περὶ τοῦ Σιαγειρίου, ὅτι εἶναι ποταμὸς χρυσοῦ ὀέοντος.

Ἔγραφον ἐν Ἀθήναις Ἰουλίου φθίνοντος 1906.

ΠΕΤΡΟΣ Σ. ΣΚΛΗΡΟΣ

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας
καὶ καθηγητῆς τοῦ ἐν Πειραιεῖ γυμνασίου.

Λ Ο Γ Ι Κ Η

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Περὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς Λογικῆς καὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ αὐτῆς.

ΛΟΓΙΚΗ, παρκαγομένη ἐκ τοῦ λόγου, εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν νόμων τοῦ ὀρθῶς διανοεῖσθαι.

Ἀντικείμενον τῆς Λογικῆς εἶναι τὸ διανοεῖσθαι· ἡ Λογικὴ δὲν διδάσκει τὸ διανοεῖσθαι καθότι τοῦτο εἶναι ἔμφυτον.

Πατὴρ τῆς Λογικῆς θεωρεῖται ὁ ἐκ Σταγειρίων ἐξάρχων φιλόσοφος Ἀριστοτέλης (384—321 π. Χ.) ἡ Λογικὴ ἐκαλεῖτο πρότερον διαλεκτική.

Οἱ Στωϊκοὶ πρῶτοι ἐποιήσαντο χρῆσιν τῆς λέξεως Λογικὴ διὰ τὸν ἀπανταχοῦ ζητούμενον λόγον· συνήθης δὲ κατέστη ἡ λέξις καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κικέρωνος. Τὸ σύνολον τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκλήθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Ὀργανον τὸ σπουδαιότατον ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἐξάρχου τούτου φιλοσόφου εἶναι τὰ Ἀιανυτικά, τὰ πραγματευόμενα περὶ συλλογισμῶν καὶ ἀποδείξεων.

Ἡ Λογικὴ διαιρεῖται εἰς καθαρὰν καὶ ἐφηρμοσμένην. Καὶ ἡ μὲν καθαρὰ Λογικὴ ἐξετάζει τὴν ὀρθὴν πλοκὴν τοῦ διανοεῖσθαι ὅλως ἀσχέτως πρὸς τὴν νοουμένην ὕλην π. χ. $A = x + \beta + \gamma$ · ἡ δὲ ἐφηρμοσμένη ἐξετάζει τοὺς νόμους τῆς διανοήσεως σχετικῶς πρὸς τὴν νοουμένην ὕλην π. χ. ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ἄνθρωπος. Ἐνταῦθα ποιού-

μεθα λόγον περὶ τῆς καθαρᾶς Λογικῆς, διότι ἡ ἐφηρμοσμένη ἀποτελεῖ μέρος τῆς Μεταφυσικῆς, ἥτοι τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως.¹

Τῆς Λογικῆς καὶ ἐν γένει πάσης νοήσεως τελικὸς σκοπὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια· εἶναι δὲ διττὴ α') συμφωνία τῆς νοήσεως πρὸς ἑαυτὴν (ἀλήθεια τυπικὴ ἢ εἰδολογικὴ) β') συμφωνία τῆς νοήσεως πρὸς τὸ ὄν ἐν τῇ καθολικότητι αὐτοῦ (ἀλήθεια ὄντικὴ ἢ πραγματικὴ). Ἐκ τούτου λοιπὸν συνάγομεν ὅτι ἡ ὄντικὴ ἀλήθεια ὑποτάσσεται εἰς τὴν εἰδολογικὴν, καὶ ἡ εἰδολογικὴ δὲν περιέχει τὸν λόγον τῆς ὄντικῆς ἀληθείας.

§ 2. Περὶ τῆς ὠφελείας καὶ τῆς διαιρέσεως τῆς Λογικῆς.

Ἡ Λογικὴ ἀποβαίνει ἐπιστήμη ἀναγκαισιότατη καὶ ὠφελιμοτάτη, ἕτε καθοδηγοῦσα ἡμᾶς εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ λογικῶς ἀληθοῦς, ἀπὸ τοῦ λογικῶς ψευδοῦς· ἡ Λογικὴ δὲξύνει τὸν νοῦν καὶ εἶναι ἀρίστη ἀκρόνη τοῦ πνεύματος. Δικαίως ἄρα ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος, «Τέχνη πασῶν τῶν τεχνῶν μεγίστη» (Ars omnium artium maxima).

Ἡ Λογικὴ ἀσχολεῖται τὸ μὲν περὶ στοιχεῖα τῆς νοήσεως, ἥτοι περὶ τὰς ἐννοίας, κρίσεις, καὶ συλλογισμούς, τὸ δὲ περὶ τὸ εἶδος, πῶς δὴλα δὴ τὰ στοιχεῖα ταῦτα τοῦ διανοεῖσθαι τίθενται ἐν σχέσει πρὸς ἀλλήλα, πρὸς παραγωγὴν τῆς ἐπιστήμης ὡς τινος συνεχοῦς ὅλου. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ Λογικὴ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν καλεῖται στοιχειολογία, τὸ δὲ μεθοδολογία.

Μέθοδος δὲ καλεῖται ὁ τύπος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐνεργείας.

1 Σύγγραμμα ἔξοχον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, φιλοσοφικώτατον, πραγματευόμενον περὶ τῆς ἱστορίας τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως, ἀφιερωμένον τῷ σφωτάτῳ ἀνδρὶ Ἐδουάρδῳ Τσελλέρφ, ἐξέδοτο κατὰ τὸ 1885 ὁ πολυσέβαστος διδάσκαλός μου καὶ ὁ κρᾶτιστος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων φιλοσόφων, *Μαργαρίτης Ἐυαγγελίδης*, καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΕΝΝΟΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

§ 3. Περὶ ἐννοίας.

Ἡ παράστασις ἢ ἄμεσος ἢ ἔμμεσος οἰουδήποτε ἀντικειμένου τῆς νοήσεως καλεῖται ἐννοια (notio, conceptus).

Ἡ ἄμεσος παράστασις ἀποτελεῖ τὴν ἀτομικὴν ἐννοιαν, ὅποια εἶναι ὁ Πέτρος, καθότι τὴν ἀτομικὴν ἐννοιαν Πέτρος ἐσχηματίσαμεν διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς αἰσθητικῆς δυνάμεως ἰδόντες δῆλα δὴ ἄμεσως αὐτὸν τὸν Πέτρον· δυνάμεθα δὲ κάλλιστα νὰ σχηματίσωμεν ἐννοιαν παντός ἀντικειμένου δι' ἀφαιρέσεως, ἐὰν δῆλα δὴ ἀπὸ πληθὺς ἀντικειμένων τοῦ αὐτοῦ εἶδους, λάβωμεν μὲν τὸ ἰδιαιτέρον, τὸ ὅποιον ἀκριβῶς εἶναι τόκοινόν οὐσιωδὲς γνῶρισμα εἰς πάντα τὰ ἀντικείμενα τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἀφαιρέσωμεν δὲ τὸ ἐπουσιωδὲς: Οὕτως σχηματίζομεν τὴν ἐννοιαν τῶν ὄδικῶν πτηνῶν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς ἀηθόνας, τοῦ κκαρνίου, τῆς ἀκκθυλίδος, τῆς χελιδόνας κτλ. Ἡ ἔμμεσος παράστασις ἀποτελεῖ τὴν καλουμένην καθολικὴν ἐννοιαν, οἷα εἶναι ὁ ἄνθρωπος, τὸ ὄδικόν πτηνόν κτλ., καὶ ἥτις ἐγένετο ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ νοῦ, ἀφαιρεθέντων τῶν κοινῶν καὶ οὐσιωδῶν γνῶρισμάτων ἅτινα εἰς πάντα τὰ ὁμοειδῆ ἀντικείμενα παρατηροῦνται.

Αἱ ἔννοιαι εἶναι ἀτομικαὶ καὶ γενικαί· ἡ ἀτομικὴ περικτᾶ ἐν μόνον ἀντικείμενον τῆς νοήσεως, π. χ. Πυθαγόρας· ἡ δὲ γενικὴ ἢ καθολικὴ ἀναφέρεται εἰς πολλὰ ὁμοειδῆ ἀντικείμενα ἅτινα ἔχουσι κοινὰ καὶ οὐσιώδη γνωρίσματα, π. χ. ὅταν λέγω αὕτη ἡ οἰκία (ἣτις εἶναι ἔννοιαι μερικὴ) ἐννοῶ ὠρισμένην οἰκίαν περιλαμβάνουσαν ὠρισμένα δωμάτια, ἀναγνωστήριον, λουτήρας, καὶ πάσας ἐν γένει τὰς ἀναγκαῖαι δύνανται νὰ ἔχη ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ του· ὅταν ὅμως λέγω ἀπλῶς οἰκία (ἣτις εἶναι γενικὴ ἔννοια) ἐννοῶ πᾶσαν οἰκίαν, ἐκτισμένην ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως καὶ οὐδὲν πλέον, ἐπομένως ἐννοῶ πᾶσαν οἰκίαν.

Ἡ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως σχηματιζομένη γενικὴ ἔννοια λέγεται καὶ ἀφηρημένη ὡς γινομένη ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων ἀπὸ τῶν ὁμοειδῶν ἀντικειμένων. Καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ νοῦ μόνον ἀνευρισκομένη ἔννοια λέγεται καὶ αὐτὴ ἀφηρημένη π. χ. ἡ ἀρετὴ, ἡ τιμὴ, ἡ δικαιοσύνη κτλ. Ἡ ἀφηρημένη ἔννοια ἄνθρωπος, γίνεται συγκεκριμένη Γεώργιος, ἀφοῦ προσλάβωμεν τὰ γνωρίσματα ἅτινα διακρίνουσι τὸν Γεώργιον.

Αἱ ἔννοιαι μονιμοποιῶνται διὰ τῶν ὀνομάτων καὶ λέξεων. Τρία διακριτέα ἐν ἐκάστῳ ἀντικειμένῳ, τὸ πρᾶγμα, ἡ ἔννοια καὶ ἡ λέξις ἢ τὸ ὄνομα. Καὶ περὶ μὲν τῶν πραγμάτων διδάσκει ἡμᾶς ἡ φυσιογνωσία, περὶ τῶν ἐννοιῶν ἡ λογικὴ, καὶ περὶ τῶν ὀνομάτων ἡ γραμματικὴ. Ὑπάρχουσι ὀνόματα καὶ ἔννοιαι πρὸς οὐδὲν πρᾶγμα ἀντιστοιχοῦσαι π. χ. χρυσοῦ ὄρη, Μορμώ.¹

§ 4. Περὶ βᾶθος ἐννοιῶν.

Βᾶθος ἐννοίας (complexus), καλεῖται τὸ ἄθροισμα τῶν ἐν αὐτῇ νοουμένων γνωρισμάτων. Τῆς ἐννοίας δὴλκ δὴ ἄνθρωπος, βᾶθος εἶναι ἰδίως ἡ ζωικότης καὶ ἡ λογικότης, καὶ ἐν γένει πᾶν ὅ,τι διακρίνει τὸν ἄνθρωπον.

¹ Μορμώ, μυθικὸν τι δαιμόνιον ἐπινοηθὲν ὡς φόβητρον τῶν παιδίων.

Ἐπιλή κλεῖται ἡ ἔννοια ἐκείνη, ἣτις ἐν μόνον γνώρισμα ἔχει π.χ. ἐρυθρόν, ὠχρόν, γλυκύ, πικρόν, κυκνοῦν, σύνθετος δὲ κλεῖται ἡ ἔννοια ἐκείνη, ἣτις ἔχει πολλά γνώρισματ᾽ ἡ ἔννοια κύων, ἔχει γνώρισματ᾽ ἕξον, τετράπουν, πιστόν, οἰκιακόν κτλ.

Τὰ γνώρισματ᾽ ἅτινα ὀρίζουσι τὸ βλῆθος ἐννοίας τινός, λέγονται α') οὐσιώδη ἢ ἀναγκαῖα, ἐπειδὴ ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τῆς ἐννοίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν δύνανται νὰ ἐλλείπωσι τῆς ἐννοίας φέρ' εἰπεῖν ἄνθρωπος οὐσιώδης ἢ ἀναγκαῖον γνώρισμα εἶναι ἢ ζωϊκότης καὶ ἢ λογικότης β') ἐπουσιώδη ἢ συμβεβηκότα, ὡς λόγου χάριν εἰς τὴν ἔννοιαν ἄνθρωπος, συμβεβηκότα καὶ ἐπουσιώδη γνώρισματ᾽ εἶναι, τὸ καλὸς ἢ κακός, πεπαιδευμένος ἢ ἀπαιδευτος, ἅτινα γνώρισματ᾽ δύνανται καὶ νὰ ἐλλείπωσιν γ') ἐσωτερικά ἢ ἀπόλυτα, εἰς τὴν ἔννοιαν δῆλα δὴ λίθος, ἐσωτερικόν ἢ ἀπόλυτον γνώρισμα εἶναι τὸ σκληρόν, διότι τὸ σκληρόν ἀνήκει ἀναποσπάτως εἰς τὴν ἔννοιαν λίθος. Ἐξωτερικά δὲ ἢ σχεικά λέγονται τὰ δηλοῦντα σχέσιν ἐννοίας τινός πρὸς ἑτέραν, ὅπως δῆλα δὴ εἶναι τὸ, κηδεμὼν ἢ φίλος εἰς τὴν ἔννοιαν Πέτρος δ') κοινὰ ἢ ἴδια ὡς τὸ θνητός ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἄνθρωπος, τὸ δὲ γνώρισμα σφὸς εἶναι ἴδιον, καθότι ἀνήκει εἰς τινὰ τᾶξιν ἀνθρώπων ε') θεικά ἢ ἀρνητικά, ὡς τὸ πάνσοφος εἰς τὴν ἔννοιαν Θεός, καθότι παριστῶσι θετικὴν τινὰ ιδιότητα τῆς ἐννοίας, ἀρνητικά δὲ ὅταν παριστῶσιν ἀρνητικὴν τινὰ ιδιότητα τῆς ἐννοίας, ὡς τὸ ἀθάνατος εἰς τὴν ἔννοιαν Θεός.

§ 5. Περὶ πλάτους ἐννοιῶν.

Πλάτος (*ambitus, sphaera*), ἐννοίας λέγεται τὸ σύνολον τῶν ἀντικειμένων ἢ περὶστάσεων τῶν ἐν τῇ σφαίρᾳ αὐτῆς περιεχομένων. Τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος, πλάτος εἶναι ὁ Πέτρος, ὁ Γεώργιος, ὁ Ἰσίδωρος, ἡ Χρυσάνθη κτλ.

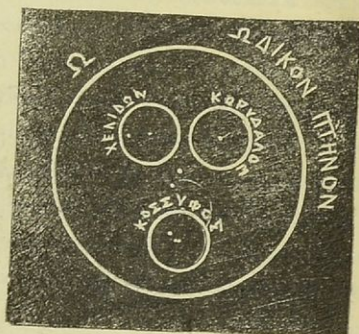
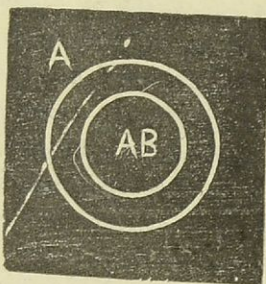
Εἰδικὴ ἔννοια κλεῖται ἡ περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ ἀμέσως καθ' ἕκαστα ἐννοίας, ἐξ ὧν δι' ἀφαιρέσεως ἀπετελέσθη, γενικὴ δὲ ἡ ἐμέσως περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ καθ' ἕκαστα ἐννοίας. Γένος λέγεται τὸ

ἀντικείμενον τῆς γενικῆς ἐννοίας, εἶδος δὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς εἰδικῆς ἐννοίας· τὰ ἀντικείμενα τὰ παριστώμενα τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας ἀλλοῦνται ὑπάλληλα, ὑποκείμενα, καὶ ὑποτεταγμένα τῇ ἐννοίᾳ· διὰ παραδείγματος θὰ σαφηνίσωμεν τὸ πρᾶγμα :

A = δένδρον ἢ γενικὴ ἐννοία

AB = κυπάρισσος ἢ μερικὴ ἐννοία.

A εἶναι ὑπεράλληλος τῆς AB· ἢ δὲ AB ὑπάλληλος τῆς A. Ὡσαύ-

τως ἡ ἐννοία ὠδικὸν πτηνὸν εἶναι γενικὴ ἐννοία, διότι περιλαμβάνει τὰς εἰδικὰς ἐννοίας, χελιδῶν, κορυδαλλός, κόσσυφος κτλ.

Ἡ γενικὴ ἐννοία ὠδικὸν πτηνὸν εἶναι καλεῖται ὑπεράλληλος ἢ ὑπαλληλοῦσα ἢ ὑπερκείμενη ἢ ὑπερβεβηκυῖα· ἢ δὲ μερικὴ, χελιδῶν κτλ. εἶναι· καὶ καλεῖται ὑπάλληλος ἢ ὑπαλληλωτὴ ἢ ὑποκείμενη ἢ ὑποβεβηκυῖα ἢ ὑποτεταγμένη.

Ἡ γενικὴ ἐννοία, ἢ μὴ ἔχουσα ἄλλην ὑπερκείμενην αὐτῆς λέγεται γένος γενικώτατον· ἢ δὲ ἐννοία ἢ μὴ ἔχουσα ἄλλην ἐννοίαν ὑποκείμενην εἰς ἄλλην, λέγεται εἶδος εἰδικώτατον.

Ἐν τῇ λογικῇ κλίμακί ὄν, οὐσία, σῶμα, ἐνόργανον, ζῷον, ἄνθρωπος, Πέτρος, ἢ ἐννοία ὄν εἶναι γένος γενικώτατον, ἢ δὲ ἄνθρωπος, εἶναι εἶδος εἰδικώτατον. Τὸ γνώρισμα δὲ ἐκεῖνο τὸ ἰδιαιτέρον τὸ ὅποιον ὑπάρχει εἰς ἕκαστον εἶδος καὶ γένος καλεῖται εἰδοποιὸς διαφορὰ (*differentia specifica*), ἢ ἐννοία φέρ' εἰπεῖν λογικὸν λέγεται εἰδοποιὸς διαφορὰ, ὅταν προστιθεμένη εἰς τὴν ἐννοίαν ζῷον, ἢ τις

παριστᾶ τὸ γένος, μεταβάλλη αὐτὴν εἰς εἶδος, δηλ. τὸν ἄνθρωπον, ἀφαιρουμένη δὲ ἀπὸ τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος, ἥτις παριστᾶ τὸ εἶδος, μεταβάλλει αὐτὴν εἰς γένος, δηλ. τὸ ζῶον.

§ 6. Περὶ ἐννοίας θεωρουμένης κατὰ βᾶθος ἅμα καὶ πλάτος.

Ὅσο μείζον τὸ βᾶθος ἐννοίας τινός, τόσῳ ἔλαττον τὸ πλάτος, καὶ ὅσο ἔλαττον τὸ βᾶθος, τόσῳ μείζον τὸ πλάτος. Ἄρα τὸ πλάτος καὶ βᾶθος ἐννοίας τινός, κεῖνται κατὰ τὸ μέγεθος αὐτῶν εἰς ἀντίστροφον σχέσιν. Αὐξάνοντες δὴλα δὴ τὸ βᾶθος τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος, ὅπερ εἶναι ζῶον καὶ λογικόν, καὶ τὴν λευκότητα προστιθέντες, ἐλαττοῦμεν τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος, καθότι περιορίζομεν τοῦτον ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν λογικῶν ζῶων, ἥτοι τῆς καυκασίας φυλῆς. Ἐξ ἐναντίας δέ, ἐλαττοῦντες τὸ βᾶθος τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος, καὶ παραδεχόμενοι τοῦτον ὡς ζῶον λογικόν μόνον, αὐξάνομεν τὸ πλάτος συμπεριλαμβάνοντες οὐ μόνον τὰ τῆς καυκασίας φυλῆς λογικὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ πάσης φυλῆς.

§ 7. Περὶ σαφηνείας καὶ εὐκρινείας τῶν ἐννοιῶν.

Σαφής εἶναι ἡ ἐννοια, ὅταν ἀκριβῶς δύναταί τις νὰ διακρίνη πᾶν ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸ βᾶθος καὶ πλάτος αὐτῆς καθόλου. ἡ ἐννοια τῆς Λογικῆς εἶναι σαφής, ὅταν τις ἀκριβῶς διακρίνη αὐτὴν ἀπὸ τῆς ψυχολογίας, τῆς θεωρίας, τῆς γνώσεως, καὶ τῆς Μεταφυσικῆς. Εὐκρινῆς δὲ εἶναι ἡ ἐννοια, ὅταν τὰ μερικὰ αὐτῆς γνωρίσματα εἶναι ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων ὀρισμένα. οὕτως, ἐκεῖνος ἔχει ἀκριβῆ ἐννοιαν τῆς Λογικῆς, ὁ ὅποιος ἔχει σαφῆ παράστασιν περὶ τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει καὶ τῶν νόμων τῆς Νοήσεως. Σαφηνίζεται δὲ ἐννοιαί τις κατὰ βᾶθος μὲν διὰ τῶν ὀρισμῶν, κατὰ πλάτος δὲ διὰ τῶν διακρίσεων.

§ 8. Περὶ ταυτότητος καὶ διαφορᾶς ἐννοιῶν.

Αἱ ἐννοιαὶ εἶναι αἰ ἀδιαί, ὅταν ἀποτελῶνται ἐκ τῶν αὐτῶν ὀστω-

δῶν γνωρίσματων· ἡ ἔννοια $A = \alpha + \beta + \gamma$ εἶναι ἡ αὐτὴ τῶ $B = \alpha + \beta + \gamma$ διότι ἔχουσι τὸ αὐτὸ βᾶθος.

Ἰσοδύναμοι δὲ ἡ ἀντικατηγορούμενοι κλοῦνται αἱ ἔννοιαι, διότι ἔχουσι τὸ αὐτὸ πλάτος, ὡς ἀστὴρ, καὶ σῶμα οὐράνιον. Διάφοροι λέγονται αἱ ἔννοιαι ὅταν δὲν ἔχουσι τὰ αὐτὰ οὐσιώδη γνωρίσματα, ὡς αἱ ἔννοιαι λίθος καὶ δικαιοσύνη, τρίγωνον καὶ ἀνδρεία.

Συγγενεῖς κλοῦνται αἱ ἔννοιαι αἱ ἔχουσι κοινὰ γνωρίσματα, ὡς τρίγωνον καὶ τετράγωνον· ἡ δὲ ἔννοια σιδῶν ἔχει συγγένειαν μὲ τὴν ἔννοιαν χιῶν κατὰ τὸ χρῶμα.

Ὅμοιαι κλοῦνται αἱ συγγενεῖς ἔννοιαι, ὅταν τὰ κοινὰ γνωρίσματα ὑπερτεροῦσι τῶν διαφόρων π. χ. τρίγωνον καὶ τετράγωνον ὁμογενεῖς δὲ καθ' ὅσον ἀνήκουσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ γένος, ὡς ἀνῆρ καὶ ἵππος, ὑπαγόμενα εἰς τὸ αὐτὸ γένος ζῴων· ἑτερογενεῖς ὅταν ἀνήκωσιν εἰς διαφόρα γένη, ὡς φυτὸν καὶ μέταλλον.

§ 9. Περὶ συμφωνίας καὶ ἀντιθέσεως ἔννοιῶν.

Σύμφωνοι, συνιοῦσαι ἢ συμβιβασταὶ λέγονται αἱ ἔννοιαι ἐκεῖναι αἵτινες δύνανται νὰ συνυπάρχωσιν εἰς τὸ βᾶθος ἐτέρας ἔννοιαις π. χ. ἡ ἔννοια ἔρυθρόν εἶναι σύμφωνος τῇ ἐννοίᾳ θερμὸν ἐν τῇ ἐννοίᾳ πῦρ. Ἀντίθετοι δὲ ἡ ἀσυμβιβαστοὶ ἢ ἀντικείμενοι κλοῦνται αἱ ἔννοιαι, ὅταν αἰρῶσιν ἀλλήλας, καὶ δὲν δύνανται νὰ συνυπάρχωσιν εἰς τὸ βᾶθος ἐτέρας ἔννοιαις· ὡς ἠθικὸς καὶ αἰσχροῦς.

Ἡ τῶν ἔννοιῶν ἀντίθεσις εἶναι διττή, ἥτοι ἄμεσος ἢ καθαρῶς ἀρνητικὴ ἀντίθεσις (*oppositio contradictoria*) καὶ ἔμμεσος ἢ ἀρνητικοθετικὴ ἀντίθεσις. Καὶ ἄμεσος λέγεται ἡ ἀντίθεσις, ὅταν ἡ ἐτέρα τῶν ἔννοιῶν εἶναι ἄρσις τῆς ἐτέρας. Κατ' ἀκολουθίαν τοιαῦται ἔννοιαι ἀντιφατικαὶ εἶναι: ἡμέρα καὶ οὐχ ἡμέρα = νύξ, ἀρετὴ καὶ οὐχ ἀρετὴ = κακία. Ἐμμεσος δὲ λέγεται ἡ ἀντίθεσις, ὅταν ἡ ἐτέρα ἔννοια εἶναι οὐ μόνον τῆς ἐτέρας ἄρνησις, ἀλλὰ καὶ θέσις προσδιορισμοῦ τινος θετικοῦ. Τοιαῦται ἔννοιαι ἐνκντῆται εἶναι: λευκὸν καὶ μέλαν.

Ἐν ταῖς ἀντιφατικαῖς, ἀντιθέτοις ἐννοίαις ἐκ τῆς θέσεως ἢ ἀρσεως τῆς ἐτέρας, εἰκάζομεν τὴν ἄρσιν ἢ θέσιν τῆς ἐτέρας, ἐν δὲ ταῖς ἐναντίαις, ἐκ τῆς θέσεως τῆς ἐτέρας, τὴν ἄρσιν τῆς ἐτέρας, οὐχὶ ὕμως καὶ ἐκ τῆς ἀρσεως ἐννοίας τινὸς τὴν θέσιν τῆς ἄλλης· καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀντίφασις κεῖται μεταξύ ἐννοιῶν, ἐν αἷς δὲν δύναται νὰ μεσολαβήσῃ τρίτον.

Σκοπνίζομεν τὸ πρᾶγμα κατὰ τὸν δε τὸν τρόπον· ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ εἶναι ἀντιφατικαὶ ἐννοιαί, ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν ἡμέραν ἀρνούμεθα τὴν νύκτα καὶ τἀνάπαλιν, καὶ τοῦτο διότι μεταξύ ἡμέρας καὶ νυκτὸς οὐδεμίαν ἄλλη ἐννοία δύναται νὰ μεσολαβήσῃ ὡσαύτως αἱ ἐννοιαὶ ἐνεστώσ καὶ παρελθόν εἶναι ἐναντίαι· ἐὰν τὸ ἐνεστώσ παραδεχθῶμεν ἀρνούμεθα τὸ παρελθόν καὶ τἀνάπαλιν, ἀλλ' ἐὰν τὸ ἐνεστώσ ἀρνηθῶμεν δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τὸ παρελθόν, διότι μεταξύ ἐνεστώτος καὶ παρελθόντος μεσολαβεῖ τρίτη τις ἐννοία, ἡ ἐννοία τοῦ μέλλοντος.

§ 10. Περὶ τῶν κατὰ πλάτος σχέσεων

τῶν ἐννοιῶν ἃς παριστῶμεν διὰ πάντε κυκλικῶν σχημάτων, ἦτοι περὶ «ἐπαλληλίας», «ὑπαλληλίας», «ἐπαλλαγῆς», «παραλληλίας», καὶ «συναλληλίας», τῶν ἐννοιῶν.

Ὅταν αἱ ἐννοιαὶ ἔχωσι τὸ αὐτὸ πλάτος καλοῦνται ἐπάλληλοι π. χ. τρίγωνον καὶ τρίπλευρον ὅταν ἡ ὑποβεβηκυῖα ἢ ὑποτεταγμένη, ἢ ὑπάλληλος, ἀποτελῇ μέρος τοῦ πλάτους τῆς ὑπεραλλήλου ἢ ὑπερβεβηκυίας ὡς ἄνθρωπος καὶ ζῶον τότε καλοῦνται αἱ ἐννοιαὶ ὑπάλληλοι. Ἐπαλλάσσουσαι δὲ ἢ ἐπικοινωνοῦσαι καλοῦνται αἱ ἐννοιαὶ, ὅταν ἔχωσι ἄλλοτε μὲν τὸ αὐτό, ἄλλοτε δὲ διάφορον πλάτος, π. χ. λευκὸς καὶ ἄνθρωπος, ἔθνα τινὲς λευκοὶ εἶναι ἄνθρωποι καὶ τινὲς ἄνθρωποι εἶναι λευκοί. Διεξευγμένα ἢ παραλληλοὶ, ὅταν οὐδαμοῦ ἐφάπτονται ἀλλήλων κατὰ πλάτος, ὡς φυτὸν καὶ ζῶον ἢ συκὴ καὶ ζῶον, καθότι οὐδὲν φυτὸν καὶ οὐδεμίαν συκὴ εἶναι ζῶον, καὶ οὐδὲν ζῶον εἶναι φυτὸν ἢ συκὴ. Συνάλληλοι ἢ ὁμοιαγεῖς καλοῦνται αἱ ἐν-

νοιαί ὅταν εἶναι ὑπάλληλοι ἐτέρας τινός ἐννοίας κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν ὡς ἀνὴρ καὶ γυνή ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἄνθρωπος.

Αἱ κατὰ πλάτος σχέσεις τῶν ἐννοιῶν παρίστανται διὰ τῶν ἐξῆς πέντε κυκλικῶν σχημάτων.

ΤΡΙΓΩΝΟΝ

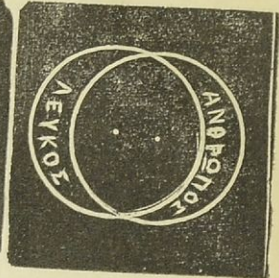

1.

ΖΩΟΝ

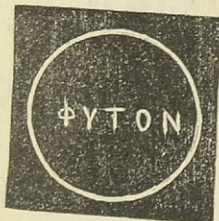

2.

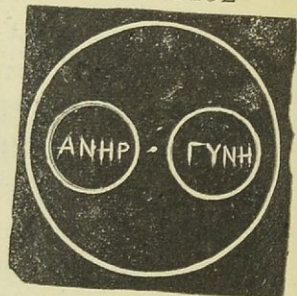

3.

ΑΝΘΡΩΠΟΣ

4.

5.

Τὸ πρῶτον σχῆμα ὕπερ συνίσταται ἐκ δύο κύκλων ἐπ' ἀλλήλων κειμένων, παριστᾷ τὴν ἐπαλληλίαν τῶν ἐννοιῶν π. χ. τρίγωνον καὶ τρίπλευρον. Τὸ δεύτερον, ὕπερ συνίσταται ἐκ δύο κύκλων, ἐξ ὧν ὁ μικρότερος περιέχεται ἐν τῷ μεγαλύτερῳ, παριστᾷ τὴν ὑπαλληλίαν, τῶν ἐννοιῶν π. χ. ἄνθρωπος καὶ ζῷον. Τὸ τρίτον, ὕπερ συνίσταται ἐκ δύο κύκλων τεμνόντων ἀλλήλους, παριστᾷ τὴν ἐπαλλαγὴν τῶν ἐννοιῶν π. χ. λευκὸς καὶ ἄνθρωπος. Τὸ τέταρτον, ὕπερ συνίσταται

ἐκ δύο κύκλων κειμένων παραλλήλως, παριστᾷ τὴν παραλληλίαν τῶν ἐννοιῶν π. χ. *συκὴ ἢ φυτὸν καὶ ζῶον*. Τὸ δὲ πέμπτον καὶ τελευταῖον σχῆμα, ὅπερ συνίσταται ἐκ τριῶν κύκλων, ὧν ὁ εἷς περικλείει τοὺς ἑτέρους δύο κειμένους παραλλήλως, παρίστησι τὴν συναλληλίαν, τῶν ἐννοιῶν π. χ. *ἀνὴρ καὶ γυνή ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἀνθρώπου*.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΚΡΙΣΕΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

§ 11. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς κρίσεως.

Κρίσις (*judicium*), καλεῖται ὁ προσδιορισμὸς τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως δύο ἐννοιῶν, τοῦ ὑποκειμένου ἢ ἀπὸ τῆς κατηγορουμένου· ἢ σύνδεσις δὲ ἀμφοτέρων γίνεται διὰ τοῦ συνθετικοῦ π. χ. ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶ θνητός. Ἡ κρίσις λέγεται καὶ ἀπόφανσις, λόγος ἀποφαντικὸς ἢ ἀπλῶς λόγος καὶ πρότασις.

Ὁ Ἀριστοτέλης ὀρίζει τὴν κρίσιν ὡδε: «πρότασις μὲν οὖν ἐστὶ λόγος καταφατικὸς, ἢ ἀποφατικὸς τινος κατὰ τινος».

§ 12. Περὶ ὕλης καὶ εἴδους τῆς κρίσεως.

Ἡ ὕλη τῆς κρίσεως εἶναι τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ κατηγορούμενον αὐτῆς· οὕτως ἐν τῷ παραδείγματι ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶ θνητός, τὴν ὕλην τῆς κρίσεως ἀποτελοῦσιν ἢ προσδιορισμένη ἐννοια (ὑποκείμενον), καὶ ἢ προσδιορίζουσα, (κατηγορούμενον).

Εἶδος δὲ τῆς κρίσεως εἶναι τὸ ἐστὶ (συνθετικόν)· ἢ λογικὴ δὲν ἐξετάζει τὴν ὕλην, ἀλλὰ μόνον τὸ εἶδος. Ἡ λογικὴ σχέσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου κρίσεως τινος, δηλοῦται διὰ τοῦ τύπου Γ' ἐστὶ Κ, καὶ Γ' οὐκ ἐστὶ Κ.

Α'. ΠΕΡΙ ΚΡΙΣΕΩΣ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΗΣ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΗΝ

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Κατὰ τὸν Καντιόν, πᾶσαι κρίσεις καθ' ἐαυτὴν θεωρουμένη δύναται νὰ ἐξετασθῇ ὡς πρὸς τὸ ποιόν, τὸ ποσόν, τὴν ἀναφορὰν, καὶ τὸν τρόπον.

§ 13. Περὶ τοῦ ποιοῦ τῆς κρίσεως.

Ἡ κρίσις κατὰ ποιὸν θεωρουμένη εἶναι·

α') Καταφατική, ὅταν ὁ σύνδεσμος ἀποδίδῃ ιδιότητά τινα εἰς τὸ ὑποκείμενον π. χ. ὁ Ἀλκιβιάδης ἐστὶ κελός. Ἡ καταφατικὴ κρίσις λέγεται καὶ θεικὴ.

β') Ἀποφατικὴ, ὅταν ὁ σύνδεσμος ἀρνήται ιδιότητά τινα εἰς τὸ ὑποκείμενον, εἶναι δὴλὰ δὴ ἀποφατικὴ ἢ κρίσις ἐκεῖνη, ἐν ᾗ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον χωρίζονται π. χ. ὁ Χαίρεφῶν οὐκ ἐστὶ πλούσιος.

Αἱ κρίσεις ἐκεῖναι αἰτινες ἔχουσι τὴν ἀρνήσιν εἰς τὸ κατηγορούμενον, εἶναι καὶ λέγονται καταφατικαὶ κρίσεις, π. χ. ὁ Θεός ἐστὶν οὐχ ὄρατός. Ὡσαύτως καταφατικαὶ λέγονται καὶ ἐκεῖναι αἱ κρίσεις αἰτινες ἔχουσι κατηγορούμενον ἀρνητικόν, π. χ. ὁ Θεός ἐστὶν ἄπειρος.

Ἐπισημαστέους δὲ κρίσεις ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης, τὰς κρίσεις ἐκεῖνας, ἐν αἷς τὸ ὑποκείμενον συνάπτεται μετ' ἀποφατικοῦ κατηγορουμένου, ὧς ἐστὶ οὐ Κ. π. χ. οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν οὐκ ἔνοχος, ὁμοίως οὐ λευκὸν οὐκ ἄνθρωπος· αἱ κρίσεις αὗται δὲν ὀρίζουσι θετικόν τι.

§ 14. Περὶ τοῦ ποσοῦ τῆς κρίσεως.

Ἡ κρίσις κατὰ ποσὸν ἐξεταζομένη α') εἶναι γενικὴ ὅταν τὸ κατηγορούμενον ἀναφέρεται εἰς ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ὑποκειμένου «πάντα τὰ ὧς ἐστὶ Κ», π. χ. πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοί· β') μερικὴ,

ὅταν τὸ κατηγορούμενον περιέχῃ μέρος μόνον τοῦ πλάτους τοῦ ὑποκειμένου «τινὰ Γ ἔστι K », π. χ. τινὲς ἄνθρωποι εἰσι σοφοί· καὶ γ') ἀτομικῆ ἢ κρίσις καθ' ἕκαστον ὅταν τὸ κατηγορούμενον ἀναφέρηται εἰς ἓν μόνον ἄτομον « Γ ἔστι K », π. χ. Ὁ Ἀριστοτέλης ἦν μέγας φιλόσοφος.

§ 15. Περὶ τοῦ ποιοῦ ἄμα καὶ τοῦ ποσοῦ τῆς κρίσεως.

Κατὰ ποιὸν ἄμα καὶ ποσοὶν ἐξεταζομένη ἡ κρίσις, εἶναι καὶ λέγεται·
 α') Καθόλου ἢ γενικῆ καταφατικῆ π. χ. πάντα τὰ Γ ἔστι K , πάντα τὰ τετράγωνα ἔστι παραλληλόγραμμα.

β') Ἐπὶ μέρος καταφατικῆ, π. χ. τινὰ Γ ἔστι K , τινὰ τρίγωνα εἰσιν ἰσόπλευρα, τινὲς ἄνθρωποι ἄδικοι.

γ') Καθόλου ἀποφατικῆ, π. χ. οὐδὲν Γ ἔστι K , οὐδεὶς ἀνακμάρτητος.

δ') Ἐπὶ μέρος ἀποφατικῆ, π. χ. τινὰ Γ οὐκ ἔστι K , τινὰ μέταλλα οὐ τήκονται.

Τὰ τέσσαρα εἶδη κρίσεων ἅτινα προκύπτουσιν ἐκ τῆς συνδέσεως τοῦ ποιοῦ ἄμα καὶ τοῦ ποσοῦ ἐν τῇ Λογικῇ, δηλοῦνται διὰ τῶν τεσσάρων γραμμῶν A , E , I , καὶ O . Διὰ τοῦ A δηλοῦται ἡ καθόλου καταφατικῆ, διὰ τοῦ E ἡ καθόλου ἀποφατικῆ, διὰ τοῦ I ἡ μερικῆ καταφατικῆ, καὶ διὰ τοῦ O ἡ μερικῆ ἀποφατικῆ. Τὰ γράμματα ταῦτα ἐλήφθησαν ἐκ τῶν Λατινικῶν ῥημάτων *affirmo* = καταφάσκω τι, βεβαιῶ, καὶ *nego* = ἀποφάσκω, ἀπαρνοῦμαι τι.

§ 16. Περὶ τῆς ἀναφορᾶς τῆς κρίσεως.

Ἀναφορὰ κρίσεως καλεῖται ὁ τρόπος τῆς σχέσεως μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου. Αἱ τοιοῦτου εἶδους κρίσεις διήρηνται εἰς κατηγορικὰς, ὑποθετικὰς καὶ διαζευκτικὰς.

α' .) Κατηγορικῆ καλεῖται ἡ κρίσις, ὅταν κατηγορηθῆται τι κατὰ

τοῦ ὑποκειμένου, π. χ. ἡ ὕαλος ἐστὶν εὐθραυτος, ὁ Θεὸς ἐστὶν ἀγαθός, ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐστὶ τέλειος.

β'.) Ὑποθετικὴ ἔταν ἀποδίδωμεν εἰς τὸ ὑποκείμενον κατηγορούμενον ὑπὸ τινος ὅρου, δηλαδὴ δὴ περιορισμὸν, π. χ. εἰ ἡ ὕαλος τριφθῆ ἀναπτύσσεται ἠλεκτρισμός, εἰ ἐστὶν Α, ἔστι Β. Ἡ ὑποθετικὴ κρίσις σύγκειται ἐκ δύο προτάσεων, ὧν ἡ περιέχουσα τὴν τοῦ ὑποκειμένου ἔννοιαν, ὡς λόγον καλεῖται ἡγοούμενον ἢ ὑπόθεσις, ἡ δὲ τὴν τοῦ κατηγορουμένου ὡς ἀκολουθίαν καλεῖται ἐπόμενον ἢ ἀπόδοσις· ὁ δὲ τύπος τῆς ὑποθετικῆς κρίσεως ἔχει ὧδε :

Εἰ ἐστὶν Η=ἡγοούμενον, ἔστιν Ε=ἐπόμενον.

Ἡ σχέσις δὲ πρὸς ἀλλήλας εἶναι σχέσις αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος.

γ'.) Διαζευκτικὴ καλεῖται ἡ κρίσις ἔταν ἀπαρτίζηται ἐκ σειρᾶς μελῶν, ἀλλήλα ἀποκλειόντων. Ἡ διάζευξις δηλουμένη διὰ τῶν συνδέσμων ἢ—ἢ ὑπάρχει ἢ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ π. χ. ἢ ὁ Γεώργιος ἢ ὁ Δημήτριος ἐστὶ ἀρχων, ἢ ἐν τῷ κατηγορουμένῳ· ὁ δὲ τύπος εἶναι ὁ ἐξῆς Υ' ἐστὶν ἢ Κ ἢ Λ ἢ Μ π. χ. ὁ Ἰσίδωρος ἐστὶν ἢ Ἀσιακός, ἢ Εὐρωπαῖος ἢ Ἀμερικανός.

Ἐκ τούτου συναγομεν τὸν ἐξῆς κανόνα : ἐκ τῆς ἀληθείας ἐνὸς τῶν μελῶν, ἔπεται τὸ ψεῦδος τῶν λοιπῶν, ἢ τὰνᾶπαλιν ἐκ τοῦ ψεύδους ἐνὸς τῶν πολλῶν μελῶν, ἢ ἀλήθεια τῶν λοιπῶν. Ἐν τοῖς ἄνω παραδείγμασι δὲν λέγομεν ὠρισμένως, τίς ἐστὶ ἀρχων, οὔτε εἰς τίνα ἤπειρον ἀνήκει ὁ Ἰσίδωρος· ἀλλ' ἀορίστως ἐκφέρομεν, οὕτως ὥστε ἐὰν παραδεχθῆ τις τὸ ἓν, ἀποκλείσῃ τὸ ἄλλο.

Ἡ διαζευκτικὴ κρίσις εἶναι σύνθετος παραγομένη ἐκ τῆς συνενώσεως πολλῶν ὑποθετικῶν κρίσεων.

§ 17. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς κρίσεως.

Ἡ κρίσις ἐξεταζομένη κατὰ τρόπον, ἦτοι κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς βεβαιότητος μεθ' ἧς ἐκφέρεται, εἶναι :

α'.) Ἀποδεικτικὴ ἔταν ἡ ἀλήθεια τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ

υποκείμενον ἐκφράζεται ὡς ἀναγκασία, ὧς ἀνάγκη νὰ εἶνε Κ π. χ. οἱ Πέτροι ἔπρεπε νὰ ἠττηθῶσιν ἀναγκασίως Μαρθαῶνι.

β'.) Προβληματική ὅταν ἡ σύνδεσις ἢ ὁ χωρισμὸς υποκειμένου καὶ κατηγορουμένου ἀποδεικνύηται ὡς εἰκασία π. χ. Ὁ Δημήτριος δύναται νὰ προαχθῆ ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν, ἐνδεχόμενον νὰ προαχθῆ δὲν ἔπεται ὅμως ὅτι καὶ ἀναγκασίως θὰ προαχθῆ.

γ'.) Βεβαιωτική ὅταν ἡ ἀλήθεια ἐκφέρεται ὡς πραγματική τύπον ἔχει τὸ ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν ὧς ἔστι Κ ἢ ὧς οὐκ ἔστι Κ, π. χ. ὁ σίδηρος οὗτός ἐστι θερμός, ὁ Δημήτριος οὐκ ἔστιν ἀγαθός.

Β'. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΕΝ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΑΣ

§ 18. Περὶ ταυτότητος καὶ διαφορᾶς τῶν κρίσεων.

Συγκρινόμενοι πρὸς ἀλλήλας αἱ κρίσεις κατὰ τὴν σχέσιν αὐτῶν κατὰ βάθος καὶ πλάτος εἶναι ἢ αἱ αὐταὶ ἢ διάφοροι.

Ὅταν αἱ κρίσεις ἔχωσι τὴν αὐτὴν ὕλην καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος λέγονται αἱ αὐταὶ καὶ ἰσοδύναμοι, π. χ. Ὁ Θεὸς ἐστὶ παντοδύναμος· διάφοροι δὲ καλοῦνται ὅταν δὲν εἶναι αἱ αὐταί· π. χ. πάντες οἱ ἐνάρετοι τιμῶνται, καὶ αἱ ἀγγελάδες βόσκουσιν ἀνὰ τοὺς ἀγρούς.

Συγγενεῖς ἢ ὅμοιοι καλοῦνται αἱ κρίσεις ὅταν ἔχωσι κοινόν τι γνώρισμα καθ' ὕλην ἢ κατ' εἶδος, π. χ. ὁ Σωτήριός ἐστὶ τρόφιμος, καὶ ὁ Ἀριστείδης ἐστὶ μαθητής.

Σύμφωνοι δὲ λέγονται αἱ κρίσεις, ὅταν ἔχωσι τὸ αὐτὸ υποκείμενον ἐκφράζουσιν ὅμως διάφορα κατηγορούμενα π. χ. ὁ Πέτρος ἐστὶ πλούσιος, καὶ ὁ Πέτρος ἐστὶ πεπαιδευμένος· τὸ πλούσιος καὶ πεπαιδευμένος εἶναι ἔννοια σύμφωνοι.

§ 19. Περὶ διαφορᾶς τῶν κρίσεων κατὰ ποσὸν ἅμα καὶ κατὰ ποιόν.

Ὑπάλληλοι καλοῦνται αἱ κρίσεις, αἵτινες διαφέρουσιν ἀλλήλων

κατὰ ποσόν, δηλαδὴ ἢ μὲν εἶναι καθολικὴ ἥτις λέγεται καὶ ὑπαλληλοῦσα π. χ. πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοί, ἢ δὲ μερικὴ ἥτις καὶ ὑπαλληλωτὴ καλεῖται π. χ. τινὲς ἄνθρωποι εἰσι θνητοί. Συνάγομεν λοιπὸν ἐκ τούτου ὅτι, ἂν ἀληθεύῃ ἡ καθολικὴ κρίσις, ἀληθεύει καὶ ἡ μερικὴ, οὐχὶ δὲ καὶ τὸναντίον. Ἐὰν ἀληθεύῃ ἡ κρίσις ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἔστι λόγιος, ἀληθεύει ὅτι καὶ τινὲς ἄνθρωποι εἰσι λόγοιοι ἄλλ' ἔὰν ἀληθεύῃ ὅτι τινὲς ἄνθρωποι εἰσι λόγοιοι, δὲν ἔπεται ὅτι καὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι λόγοιοι. Ἄν ψεύδῃται ἡ μερικὴ κρίσις κατ' ἀνάγκην ψεύδεται καὶ ἡ καθολικὴ, οὐχὶ δὲ καὶ τὸναντίον. Π. χ. ἔὰν εἶναι ψευδὲς ὅτι τινὲς εἰσι λόγοιοι, ψευδὲς ὅτι καὶ πάντες εἰσι λόγοιοι, ἀλλ' ἔὰν εἶναι ψευδὲς ὅτι πάντες εἰσι λόγοιοι, δὲν ἔπεται ὅτι ψεύδεται καὶ τὸ ὅτι τινὲς εἰσι λόγοιοι.

Ἀντίθετοι ἢ ἀντικείμενα λέγονται αἱ κρίσεις, αἵτινες μόνον κατὰ ποιοὺν διαφέρουσιν ἀλλήλων δηλαδὴ ἢ μὲν εἶναι καταφατικὴ π. χ. πάντες εἰσι θνητοί, ἢ δὲ ἀποφατικὴ π. χ. πάντες οὐκ εἰσι θνητοί.

Ἀντιφατικῶς ἀντίθετοι καλοῦνται, ὅταν ἡ ἑτέρα αὐτῶν αἴρῃ τὸ ὑπὸ τῆς ἑτέρας τιθέμενον π. χ. πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι λόγοιοι, καὶ πάντες οὐκ εἰσι λόγοιοι.

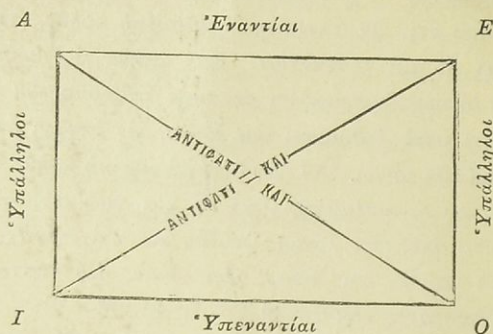
Ἐναντίως ἀντίθετοι καλοῦνται, ὅταν αὐταὶ συγχρόνως δὲν δύνανται μὲν νὰ συναληθεύωσιν, δύνανται δὲ νὰ συμψεύδωνται ἀμφοτέρω, δηλαδὴ ἢ ἐκ τῆς ἀληθείας τῆς μὲν, ἔπεται τὸ ψεῦδος τῆς δέ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸναντίον, π. χ. ἔὰν ἀληθεύῃ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος λευκός, ψεύδεται ὅτι οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός· ἀλλ' ἔὰν ψεύδῃται ὅτι πᾶς ἄνθρωπος λευκός, δὲν ἔπεται ὅτι εἶναι ἀληθὲς τὸ, οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός.

Ἐπεναντίως ἀντίθετοι ἢ ὑπεναντίαι λέγονται ὅταν δύνανται νὰ εἶναι ἀληθεῖς, οὐχὶ δὲ καὶ ψευδεῖς· ἐκ τοῦ ἀκέρου τῆς ἑτέρας, ἔπεται τὸ κῆρος τῆς ἑτέρας, ἀλλ' οὐχὶ τἀνάπαλιν π. χ. σώματά τινα ἔστι διαφανῆ, καὶ σώματά τινα οὐκ ἔστι διαφανῆ, ἄνθρωποι τινες εἰσι τέλειοι καὶ ἄνθρωποι τινες οὐκ εἰσι τέλειοι.

§ 20. Περὶ λογικοῦ τετραγώνου.

Οἱ περὶ τὴν Λογικὴν ἀσχοληθέντες, τὰς σχέσεις τῶν κρίσεων τῆς

αὐτῆς ὕλης παρέστησαν διὰ τοῦ ἀκολουθοῦ σχήματος, ὕπερ ἐκλήθη λογικὸν τετραγώνον· φέρει δὲ ἐπὶ τῶν γωνιῶν τὰ γράμματα Α Ε Ι Ο.

Ἐκ τούτων αἱ ΑΟ καὶ ΕΙ εἶναι Ἀντιφατικαί.
 ΑΕ Ἐναντία.
 ΕΟ καὶ ΑΙ ὑπάλληλοι.
 ΙΟ ὑπεναντία.

§ 21. Περὶ ἀντιστροφῆς τῶν κρίσεων.

Ἀντιστροφή κρίσεων λέγεται ἡ τῆς θέσεως τῶν ἐννοιῶν μεταβολή· δηλαδὴ ὅταν ἀντιστρέφωμεν τοὺς ὅρους τῶν προτάσεων. Τὸ κατηγορούμενον τῆς ἀντιστρεφόμενης κρίσεως μεταβάλλεται εἰς ὑποκείμενον, καὶ δὲν τίθεται κατὰ γενικὸν πλάτος, ἀλλὰ κατὰ μερικόν. Ἀντιστροφῆς δὲ κρίσεις λέγονται ἐκεῖναι αἵτινες ἔχουσι τοὺς ὅρους (ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον) ἐνηλλαγμένους. Τὴν κρίσιν δηλαδὴ οἱ φιλόσοφοι εἶναι ἄνθρωποι, δὲν δυνάμεθα γενικῶς νὰ ἀντιστρέψωμεν καὶ νὰ εἴπωμεν οἱ ἄνθρωποι εἶσι φιλόσοφοι, ἀλλὰ μόνον μερικῶς· τινὲς ἄνθρωποι εἶσι φιλόσοφοι.

Ἡ ἀντιστροφή εἶναι τριῶν εἰδῶν :

Α΄.) Καθαρὰ ἢ ἀπλή (*conversio pura, simplex*), ἐν τῷ ποίῳ τῶν κρίσεων δὲν μεταβάλληται. Ἐπομένως ἀντιστρέφουσιν ἀπλῶς α΄) αἱ καθόλου ἀποφατικαὶ π. γ. οὐδεὶς ἄνθρωπος λίθος, καὶ οὐδεὶς

λίθος ἄνθρωπος· β') ἡ καθόλου καταφατική ἐπὶ κρίσεων ἐν αἷς τὸ ὑποκειμένον καὶ κατηγορούμενον εἶναι ἔννοια ἰσοπλατεῖς π. χ. ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ὃν λογικὸν πεπερασμένον· καὶ τὸ πεπερασμένον λογικὸν ὃν ἐστὶν ἄνθρωπος· γ') αἱ μερικαὶ ἀποφατικαὶ ἀντιστρέφει δῆλα δὴ ἐπὶ τῶς ἡ κρίσις, τινὲς βασιλεῖς εἰσι φιλόσοφοι, καὶ τινὲς φιλόσοφοι εἰσι βασιλεῖς.

Β'. Μὴ καθαρὰ ἢ κατὰ συμβεβηκός, (*conversio per accidens*), ὅταν παρίσταται ἀνάγκη τῆς μεταβολῆς τοῦ ποσοῦ τῶν κρίσεων πρὸς ἐπακλήθευσιν π. χ. ὁ χροσὸς λάμπει. Τινὰ λάμποντα εἶναι χροσὸς, τοῦτο εἶναι ἀντιστροφή κατὰ συμβεβηκός. Συμβεβηκὸς δὲ 1) εἰς τὰς καθόλου καταφατικὰς, ἔνθα ἡ τοῦ κατηγορουμένου ἔννοια ἔχει εὐρύτερον πλάτος τῆς τοῦ ὑποκειμένου· τό, πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσιν ὀργανικὰ ὄντα, δὲν ἀντιστρέφει εἰς τό, πάντα τὰ ὀργανικὰ ὄντα εἰσιν ἄνθρωποι. Καὶ 2) εἰς τὰς μερικὰς καταφατικὰς ὅταν τὸ τοῦ ὑποκειμένου πλάτος εἶναι μεγαλύτερον τοῦ πλάτους τοῦ κατηγορουμένου. Π. χ. τινὲς ἄνθρωποι εἰσι βασιλεῖς ἀντιστρέφει εἰς τό, πάντες οἱ βασιλεῖς εἰσιν ἄνθρωποι.

Γ'. Ἀντιστροφή κατ' ἀντίθεσιν (*Conversio per contrapositionem*), ὅταν τὸ ποιὸν τῶν κρίσεων μεταβάλληται π. χ. πάντα τὰ πιηγά εἰσι πιερωτά, μεταβάλλεται εἰς τό, πᾶν μὴ πιερωτόν, οὐδὲ πιητόν ἐστίν.

§ 22. Περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας τῶν κρίσεων.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τῶν κρίσεων εἶναι διάφορος.

1. Ἀρχαὶ καλοῦνται αἱ κρίσεις ἢ ἀποφάνσεις, ἢ προτάσεις, αἵτινες εἶναι ἀμέσως βέβαιαι, καὶ δὲν παράγονται ἐξ ἄλλων· καὶ τοιαῦται εἶναι·

α') ἀξιώματα, ἧτοι προτάσεις θεωρητικαί, μὴ χρῆζουσαι ἀποδείξεως π. χ. τὸ ὄλον ἐστὶν ἴσον τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσιν.

β') αἰτήματα, ἧτοι ἀποφάνσεις πρακτικαί, αἵτινες δύνανται νὰ ἐκτελεσθῶσι, π. χ. ἡ γραμμὴ δύναται ἀχθῆναι, ἐκπαθῆναι κτλ.

2. Παράγωγοι καλοῦνται αἱ κρίσεις, ἐκείναι, ὧν διορθῶμεν τὴν

βεβαιότητα ἐμμέσως διὰ παραγωγῆς δὴλας δὴ αὐτῶν ἐξ ἄλλων κρίσεων. Εἶναι δὲ αἱ ἐξῆς·

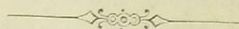
α') θεωρήματα, ἧτοι προτάσεις θεωρητικαί, αἵτινες περιέχουσι θεωρίαν ἢ θέσιν τῆς ὁποίας τὸ κύρος διακινδυνεύεται δι' ἀποδείξεις π. χ. αἱ τρεῖς γωνίαι ἐνὸς ἐνθυγράμμου τριγώνου εἶναι ἴσαι πρὸς δύο ὀρθάς.

β') προβλήματα, ἧτοι ἀποφάνσεις πρακτικαί, περιέχουσαι ἐρώτησίν τινα, ἢ λύσιν τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται ἐξ ἐγνωσμένων λόγων.

Πορίσματα δὲ καλοῦνται αἱ προτάσεις ἐκεῖναι, αἵτινες ἀμέσως παράγονται ἐξ ἄλλων προτάσεων καὶ δὲν χρῆζουσιν ἀποδείξεως π. χ. ἂν αἱ τρεῖς γωνίαι ἐνθυγράμμου τριγώνου εἶναι ἴσαι πρὸς δύο ὀρθάς, ἔπειτα ὡς πόρισμα ὅτι αὐταὶ ἀποτελοῦσιν 180 μοίρας, καὶ ὡς μέτρον ἔχουσι τὸ ἥμισυ τοῦ κύκλου. Γνωστὸν δὲ ὅτι ὁ κύκλος εἶναι διηρημένος 360° ὑποτείνων εἰς 4 ὀρθὰς γωνίας.

Ὑποθέσεις δὲ καλοῦνται αἱ προτάσεις ἐκεῖναι, ὧν τὸ κύρος προϋποτίθεται ἄνευ τινος λόγου· τοιαῦτα εἶναι ἡ παραδοχὴ τῆς θεικῆς καὶ ἀρνητικῆς ιδιότητος τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ἡ θεωρία περὶ τῆς φύσεως τοῦ φωτὸς κτλ.

Δῆγμα καλεῖται ἡ πρότασις, ἣν παραλαμβάνομεν ὡς βεβαίαν, διότι ἀλλαγῶν ἀπεδείχθη ἢ βεβαιότης αὐτῆς.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΝΟΜΩΝ ΤΟΥ ΔΙΑΝΟΕΙΣΘΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

§ 23. Περὶ τῶν νόμων τοῦ διανοεῖσθαι καθόλου.

Οἱ θεμελιώδεις νόμοι τῆς ἡμετέρας διανοητικῆς ἐνεργείας, ἐξάγονται ἀμέσως ἐκ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως· εἶναι δὲ τέσσαρες, ἤτοι ὁ νόμος ἢ τὸ ἀξίωμα τῆς ταυτότητος (*principium identitatis*), ὁ νόμος ἢ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως (*principium contradictionis*), ὁ νόμος τῆς τοῦ μέσου ἢ τρίτου ἀποκλείσεως (*principium exclusi tertii sive medii*), καὶ ὁ νόμος τοῦ ἀποχωρῶντος λόγου (*principium rationis*).

§ 24. Περὶ τοῦ νόμου τῆς ταυτότητος.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον πᾶν τὸ τιθέμενον ἐν τῇ συνειδήσει, εἶναι ἴσον πρὸς ἑαυτό, ἢ πρὸς τὰ μέρη αὐτοῦ, ἤτοι τὸ ὑποκείμενον εἶναι καὶ κατηγορούμενον π. χ. Ὁ Ἰσίδωρος ἐστὶν Ἰσίδωρος· ἐν τῇ συνειδήσει μου δηλαδὴ τίθημι τὴν ἔννοιαν Ἰσίδωρος καὶ ἔννοια αὐτὸν τοῦτον καὶ οὐχὶ ἄλλον τινὰ π. χ. τὸν Ἰωάννην.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (Ἀναλ. προτ. 1. 32). «Δεῖ γὰρ πᾶν τὸ ἀληθὲς αὐτὸ ἑαυτῷ ὁμολογούμενον εἶναι πάντη».

Ὁ ἀρχικὸς τύπος τοῦδε τοῦ νόμου ἔχει ὧδε A ἐστὶν A . Ἄν δὲ τὸ A συνίσταται ἐκ τοῦ α , β , γ , τότε ὁ τύπος ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς $A = \alpha + \beta + \gamma$. Ἐκ τοῦ νόμου τούτου συνάγομεν τὰ ἐξῆς ἀξιώματα· τὸ ὅλον εἶναι ἴσον τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσι, τὸ γένος τοῖς ἑαυτοῦ εἶδεσι κτλ.

§ 25. Περὶ τοῦ νόμου τῆς ἀντιφάσεως.

Ὁ νόμος τῆς ἀντιφάσεως ἐκφράζει κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη «ἀδύνατον τὸ αὐτὸ ταυτῶ ἐν τῇ αὐτῇ σχέσει προσήκειν ἅμα καὶ μὴ προσήκειν»· ὁ νόμος οὗτος δηλοῖ τὸ αὐτὸ, ὑπερ καὶ ὁ τῆς ταυτότητος, ἐκφράζεται ὅμως ἀρνητικῶς π. χ. ὁ Διογένης οὐκ ἔστιν οὐ Διογένης· ὅταν θέτω δηλαδὴ ἐν τῇ συνειδήσει μου τὴν ἔννοιαν Διογένης δὲν ἐννοῶ τι διάφορον τοῦ κυνικοῦ τούτου φιλοσόφου.

Ὁ τύπος δὲ τοῦ δε τοῦ νόμου ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς· A οὐκ ἔστιν οὐκ A · ἢ A οὐκ ἔστιν οὐκ $\alpha + \beta + \gamma$.

Ὁ νόμος τῆς ἀντιφάσεως ὅστις καλεῖται καὶ ἀρχὴ τῆς ἀποφασκοῦσης θέσεως (*principium negationis*), δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ θέτωμεν ἐν τῇ συνειδήσει ἀποφατικὸν διότι A καὶ οὐκ A ἀναιροῦσιν ἀλλήλα· ὡσαύτως δὲν δύναμει νὰ παραδεχθῶ τὸν Θεὸν ἀγαθὸν καὶ συνάμα ἄδικον. Ἐκ τούτων πορίζομεθα τὴν πρότασιν· μηδὲν ἀντιφάσκον τίθει ἐν τῇ νοήσει.

§ 26. Περὶ τοῦ νόμου τῆς τοῦ μέσου ἢ τρίτου ἀποκλείσεως.

Ὁ νόμος τῆς τοῦ μέσου ἢ τρίτου ἀποκλείσεως, ἐκφράζεται ὡδε· ἢ σωφρονεῖ ὁ Σωτήριος ἢ οὐ σωφρονεῖ· ἢ ἔστιν A ἢ οὐκ ἔστι, μέσον τι ἢ τρίτον μεταξύ τούτων δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ὡσαύτως ἢ ἔστι Θεός ἢ οὐκ ἔστιν. Κατὰ τὸν νόμον λοιπὸν τούτων δύο ἀντιφατικῶς πρὸς ἀλλήλας ἀντίθετοι κρίσεις « A ἐστὶ B » καὶ « A ἐστὶν οὐ B » δὲν δύνανται ἅμα νὰ συμφύδωνται, τρίτη δὲ τις κρίσις μεταξύ A καὶ B ἀποκλείεται. Ἄρα ἐκ τοῦ ψεύδους τῆς μιᾶς ἔπεται ἡ ἀλήθεια τῆς ἐτέρας.

Ὁ Κικέρων διὰ τὴν ἐξοχὸν θέσιν ἣν κατέχει ὁ νόμος οὗτος ἐν τῇ Λογικῇ, ἀποκαλεῖ αὐτὸν θεμέλιον τῆς διαλεκτικῆς (*fundamentum dialecticæ*).

§ 27. Περὶ τοῦ νόμου τοῦ ἀποχρῶντος λόγου.

Ὁ νόμος τοῦ ἀποχρῶντος λόγου ὑπαγορεύει νὰ μὴ θέτωμέν τι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου· δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ἄνθρωπόν τινα ὡς σοφόν, κλέπιην, συκοφάντην, ἂν δὲν πεισθῶμεν δι' ἀποχρῶντων λόγων, ὅτι οὗτος ὄντως εἶναι τοιοῦτος. Ἐκ τῶν τεσσάρων νόμων τοῦ ὀρθῶς διανοεῖσθαι σπουδαιότεροι εἶναι ὁ τῆς ἀντιφάσεως καὶ ὁ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Λόγος λέγεται ἐκεῖνο διὰ τὸ ὅποσον τίθεται ἢ αἵρεταί τι, τὸ ὅποσον καλεῖται ἐπακολούθημα ἢ συνέπεια. Ἐκ τούτων ποριζόμεθα τὴν πρότασιν μηδὲν τίθει ἐν τῇ νοήσει ἄνευ λόγου.

Ἐάν τις ἀποβλέψῃ πρὸς τὰ νοήματα, τότε ὁ λόγος καλεῖται λόγος γνωστικός· ἐάν τις ὅμως ἀποβλέψῃ πρὸς τὰς σχέσεις τῶν πραγμάτων ἕτινα συμφωνοῦσι πρὸς τὰ νοήματα, τότε ὁ λόγος καλεῖται λόγος πραγματικός.

ΤΜΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

§ 28. Περὶ συλλογισμοῦ.

Συλλογισμὸς (*ratiocinium, ratiocinatio*), εἶναι ἡ παραγωγὴ κρίσεως ἐκ μιᾶς ἢ ἐκ πολλῶν ἄλλων κρίσεων. Ὁ Ἀριστοτέλης τὸν συλλογισμὸν ὀρίζει ὡς ἐξῆς· «Συλλογισμὸς δὲ ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει». Π. γ. Πᾶς ἄνθρωπός ἐστι θνητός, ἀλλὰ μὴν ὁ Πλάτων ἄνθρωπος, ἄρα ὁ Πλάτων θνητός.

Ἡ παραγωγὴ κρίσεως ἐκ μιᾶς ἄλλης κρίσεως καλεῖται ἄμεσος συλλογισμὸς, ἡ παραγωγὴ δὲ κρίσεως ἐκ πλειόνων ἄλλων καλεῖται ἔμμεσος συλλογισμὸς. Οἱ ἄμεσοι συλλογισμοὶ ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὕλην ἀλλὰ διάφορον εἶδος· π. γ. πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι θνητοί· καὶ τινὲς ἄρα ἄνθρωποι εἶναι θνητοί· καὶ ἡ μὲν ὕλη τῶν δύο τούτων κρίσεων εἶναι ἡ αὐτή, τὸ δὲ εἶδος ὅπερ δηλοῦται ἐν τῷ ποσῷ εἶναι διάφορον.

Ἡ παράγωγος κρίσις καλεῖται συμπεράσμα· αἱ δὲ κρίσεις, ἐξ ὧν παράγεται καλοῦνται προκειμένα· κατ' ἀκολουθίαν ὁ συλλογισμὸς ἀπαρτίζεται ἐκ τοῦ συμπεράσματος καὶ τῶν προκειμένων.

Ἦγη καλεῖται ἡ ἔννοια, ἡ αἱ ἔννοιαι ἐξ ὧν συγκροτεῖται ἡ κρίσις, εἶδος δὲ ἡ συμπλοκὴ τούτων εἰς συμπεράσμα καὶ προκειμένους.

§ 29. Περὶ τῶν μερῶν τοῦ συλλογισμοῦ.

Ὁ συλλογισμὸς συνίσταται ἐκ τριῶν προτάσεων (*propositiones*)· α'.) Ἐκ τῆς μείζονος προτάσεως ἐν ἧ εὐρῆται τὸ κατηγορούμε-

νον τοῦ συμπεράσματος π. χ. πᾶς ἄνθρωπος θνητός. Ἐνταῦθα ἡ κρίσις εἶναι γενική.

β') Ἐκ τῆς ἐλάσσονος προτάσεως, ἔνθα ὑπάρχει τὸ ὑποκείμενον τοῦ συμπεράσματος π. χ. ἀλλὰ μὴν ὁ Φειδίας ἄνθρωπος. Ἐνταῦθα ἡ κρίσις εἶναι μερική.

γ') Ἐκ τοῦ συμπεράσματος ὑπερ περιλαμβάνει τὴν κρίσιν, ἣτις προάγεται ἐκ τῆς ἐλάσσονος διὰ τῆς μείζονος π. χ. ἄρα ὁ Φειδίας θνητός. Τὰ τρία μέρη τοῦ συλλογισμοῦ ἀποτελοῦσιν, ἡ μείζων πρότασις, ἡ ἐλάσσων, καὶ τὸ συμπέρασμα.

§ 30. Περὶ τῶν ὅρων τοῦ συλλογισμοῦ.

Αἱ προκείμεναι προτάσεις περιέχουσι τρεῖς κυρίας ἐννοίας ἢ ὅρους (*termini*), οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην τοῦ συλλογισμοῦ. Ὅρον δὲ καλῶ λέγει ὁ Ἀριστοτέλης εἰς ὃν διαλύεται ἡ πρότασις, οἷον τὸ τε κατηγορούμενον καὶ τὸ καθ' οὗ κατηγορεῖται. Εἶναι δέ:

α') ὁ μέσος ὅρος (M) ὁ καὶ κοινὸς ὅρος καλούμενος ὅστις ἀποτελεῖ τὸ ὑποκείμενον τῆς μείζονος προτάσεως καὶ τὸ κατηγορούμενον τῆς ἐλάσσονος.

β') ὁ μείζων ὅρος (K) ὅστις ἀποτελεῖ τὸ κατηγορούμενον τῆς μείζονος προτάσεως καὶ τοῦ συμπεράσματος καὶ ἔχει μεγαλύτερον πλάτος, καὶ

γ') ὁ ἐλάσσων ὅρος (Υ') ὅστις ἀποτελεῖ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐλάσσονος καὶ τοῦ συμπεράσματος καὶ ἔχει μικρότερον πλάτος.

Ὁ τύπος τοῦ συλλογισμοῦ εἶναι ὁ ἐξῆς :

M ἐστι	K	Π. χ. Πᾶς ἄνθρωπος (M) θνητός (K)
Υ' ἐστι	M	ἀλλὰ μὴν ὁ Πραξιτέλης (Υ') ἄνθρωπος (M)
Υ' ἄρα ἐστι	K	ἄρα ὁ Πραξιτέλης (Υ') θνητός (K).

Τῶν τριῶν ὅρων ὁ μέσος ὅρος ἄνθρωπος, εὐρίσκεται ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο ἄλλων, δηλαδὴ τοῦ μείζονος, ἥτοι τοῦ θνητοῦ (K) καὶ ἐλάσσονος ἥτοι τοῦ Πραξιτέλους (Υ').

§ 31. Περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ συλλογισμοῦ.

Εἶδος τοῦ συλλογισμοῦ καλεῖται ὁ τρόπος, καθ' ὃν τὸ συμπέρασμα παράγεται ἀπὸ τῶν ἡγουμένων. Τὰ εἶδη τοῦ συλλογισμοῦ εἶναι τρεῖς.

α') Ὁ κατηγορικὸς π. χ. πᾶς ἄνθρωπος θνητός, ἀλλὰ μὴν ὁ Πραξιτέλης ἄνθρωπος, ἄρα ὁ Πραξιτέλης θνητός.

β') ὁ ὑποθετικὸς π. χ. εἰ ἐλαστικός ἐστιν ὁ ἀήρ, συμπιέζεται ἀλλὰ μὴν ἐλαστικός ἐστιν ὁ ἀήρ ἄρα συμπιέζεται.

γ') ὁ διαζευκτικὸς π. χ. τοῦτο τὸ φάρμακον εἶναι ἢ θεραπευτικὸν ἢ βλαβερόν, ἢ ἀδιάφορον ἀλλὰ μὴν οὔτε ἀδιάφορον, οὔτε βλαβερόν, ἄρα θεραπευτικόν.

§ 32. Περὶ κατηγορικῶν συλλογισμοῦ.

Θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ κατηγορικῶν συλλογισμοῦ εἶναι ἡ δε: Τὸ κατὰ παντὸς λεγόμενον καὶ κατὰ υἱος λέγεται. Ὅτι κατὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων κατηγορεῖται, κατηγορεῖται τοῦτο καὶ κατὰ τινῶν ἀνθρώπων π. χ. πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀμαρτάνουσιν, οἱ λόγιοι εἶναι ἄνθρωποι, οἱ λόγιοι ἄρα ἀμαρτάνουσιν.

Ὁ τύπος τοῦ κατηγορικῶν συλλογισμοῦ ὀρίζεται διὰ τοῦ νόμου τῆς ταυτότητος καὶ ἀντιφάσεως.

Ὁ κατηγορικὸς συλλογισμὸς ὡς ἐκ τῆς διχόρου θέσεως τοῦ μέσου ὅρου ἔχει τέσσαρα διαφορὰ σχήματα καὶ δὴ ὁ μέσος γίνεται ἄλλοτε μὲν ὑποκείμενον ἐν τῇ μείζονι καὶ κατηγορούμενον ἐν τῇ ἐλάσσονι. ἄλλοτε δὲ κατηγορούμενον καὶ ἐν τῇ μείζονι καὶ ἐν τῇ ἐλάσσονι καὶ ἄλλοτε κατηγορούμενον ἐν τῇ μείζονι καὶ ὑποκείμενον ἐν τῇ ἐλάσσονι.

Ἡ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου δηλοῦται διὰ τοῦ Γ, ἡ τοῦ κατηγορουμένου διὰ τοῦ Κ καὶ ἡ μεσάζουσα διὰ Μ, καὶ οὕτω προκύπτουσι τὰ 4 σχήματα (figure) τοῦ συλλογισμοῦ.

$$\left. \begin{array}{l}
 1) \quad \text{M—K} = \text{Πᾶς ἄνθρωπος θνητός} \\
 \quad \quad \text{Γ—M} = \text{Ὁ Πραξιτέλης ἄνθρωπος} \\
 \quad \quad \text{Γ—K} = \text{ἄρα ὁ Πραξιτέλης θνητός}
 \end{array} \right\} \text{πρωτοσχήμενος συλλογισμοὶ}$$

2)	$K-M=Πᾶς ὄνος τετράπουν$ $Γ'-M=οὐδείς ὄρνις τετράπουν$	} δευτεροσχήμενες συλλογισμοί
	$Γ'-K=ἄρα οὐδείς ὄρνις ὄνος$	
3)	$M-K=Οὐδείς κύκλος εὐθύγραμμος$ $M-Γ'=πᾶς κύκλος σχῆμα$	} τριτοσχήμενες συλλογισμοί
	$Γ'-K=ἄρα οὐ πᾶν σχῆμα εὐθύγραμ.$	
4)	$K-M=Πᾶν πρόβατον τετράπουν$ $M-Γ'=οὐδὲν τετράπουν λογικόν$	} τεταροσχήμενες συλλογισμοί
	$Γ'-K=ἄρα οὐδὲν λογικόν πρόβατον$	

Τὰ τρία πρῶτα σχήματα ὠρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ κελοῦνται Ἀριστοτέλεια. Τὸ τέταρτον ὠνομάσθη *Γαληνικόν* ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱατροφιλοσόφου Κλαυδίου Γαληνοῦ (+200 μ.Χ.) τοῦ ἐφευρόντος αὐτό.

Τὸ πρῶτον σχῆμα εἶναι τὸ τελειότατον, ἀπλοῦστατον καὶ φυσικώτατον, καὶ τούτου ἕνεκα καλεῖται καὶ συλλογισμὸς τέλειος, διότι ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι ἀμέσως τὸ συμπέρασμα ἐκ τῶν προκειμένων ἔπεται.

Τὰ ἐπόμενα ἰσχύουσι περὶ τοῦ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ.

1. Ἡ μείζων πρότασις εἶναι γενικὴ (καταφατικὴ ἢ ἀποφατικὴ).
2. Ἡ ἐλάσσων καταφατικὴ (γενικὴ ἢ μερικὴ).
3. Τὸ συμπέρασμα εἶναι μερικόν, ὅταν τις τῶν προτάσεων εἶναι μερικὴ, καταφατικόν ἐὰν καὶ αἱ δύο εἶναι καταφατικαί.

Ὁ κατηγορικὸς συλλογισμὸς δὲν πρέπει νὰ ἔχη πλείονας τῶν τριῶν ἐννοιῶν· ἐὰν δὲ ἔχη τέσσαρες προκύπτει ἀμάροτημα, ὅπερ κλεῖται τετρὰς ὄρων (*quaternio terminorum*), καὶ τότε ἀποβλίνει ὁ συλλογισμὸς παραλογισμὸς ἢ σόφισμα, π. χ. ὁ ἐνάρετος εἶναι ἄξιος τιμῆς, ὁ ψεύστης εἶναι ἀνήθικος· ὁ ψεύστης ἄρα ;

§ 33. Περὶ ὑποθετικοῦ συλλογισμοῦ.

Ὁ ὑποθετικὸς συλλογισμὸς ἐκφράζει τὴν ἐξάρτησιν τοῦ συμπε-

ράσματος, τὴν ἐκ τῶν ἡγουμένων, διὰ τῆς ὑποθετικῆς κρίσεως ἣτις εὐρίσκεται ἐν τῇ μείζονι προτάσει. Καθαρῶς ὑποθετικοὶ καλοῦνται οἱ συλλογισμοὶ τῶν ἐξῆς μορφῶν :

1) Εἰ ἔστιν Α, ἔστι Β· ἀλλ' ἔστιν Α· ἄρα ἔστι καὶ Β.

2) Εἰ ἔστιν Α, ἔστι Β· ἀλλ' οὐκ ἔστι Β· ἄρα οὐκ ἔστι καὶ Α.

Θευκὸς (*modus ponens*). λέγεται ὁ ὑποθετικὸς συλλογισμὸς, ὅταν ἐκ τῆς ἀληθείας τοῦ ἡγουμένου συμπεραίνωμεν τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἐπομένου : π. χ. ἐὰν ἄρχωσιν οἱ νόμοι, εὐρίσκει ὁ ἀδύνατος δίκαιον· ἀλλ' ἄρχουσιν οἱ νόμοι, ἄρα εὐρίσκει ὁ ἀδύνατος δίκαιον. Εἴ τις χώρα κέκηται ἀξιόλογον ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον, πλουτεῖ ἀλλὰ μὴν ὁ Πειραιεὺς κέκηται ἀξιόλογον ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον, ὁ Πειραιεὺς ἄρα πλουτεῖ.

Ἀρητικὸς (*modus tollens*), καλεῖται ὁ ὑποθετικὸς συλλογισμὸς, ὅταν ἐκ τῆς μὴ ἀληθείας τοῦ ἐπομένου συμπεραίνωμεν τὴν μὴ ἀλήθειαν τοῦ ἡγουμένου.

π. χ. Εἰ τὰ ἀμαρτήματα οὐ τιμωροῦνται, ὁ Θεὸς ἔστιν ἄδικος· ἀλλ' ὁ Θεὸς οὐκ ἔστιν ἄδικος

τὰ ἀμαρτήματα ἄρα τιμωροῦνται

ψευδὲς ἄρα ὅτι ὁ Θεὸς ἔστιν ἄδικος,

καὶ ψευδὲς ὅτι τὰ ἀμαρτήματα οὐ τιμωροῦνται.

Ἐκ τοῦ ψεύδους τοῦ ἡγουμένου δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὸ ψεῦδος τοῦ ἐπομένου, ἢ ἐκ τῆς ἀληθείας τοῦ ἐπομένου τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἡγουμένου, ἐκτὸς ἂν τὸ ἡγούμενον περιλαμβάνῃ τὸν μόνον δυνατὸν λόγον τοῦ ἐπομένου.

Ψευδὴς εἶναι ὁ ἀκόλουθος ὑποθετικὸς συλλογισμὸς :

Εἰ ὁ Πέτρος ἐνάρετος, οὐ κλέπτει·

ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐνάρετος

ἄρα ὁ Πέτρος κλέπτει ; ψευδὲς

Εἰ καίει ἡ ἑστία, θερμὸν ἔστι τὸ δωμάτιον·

ἀλλ' ἔστι θερμὸν τὸ δωμάτιον

ἄρα ἡ ἑστία καίει ; ψευδὲς

Ἀληθεὶς δὲ εἶναι οἱ ἐξῆς·

Εἰ ἐλαστικός ὁ ἀήρ, συμπιέζεται
 ἀλλ' οὐκ ἐλαστικός·
 ἄρα οὐ συμπιέζεται·
 ἢ ἀλλὰ συμπιέζεται
 ἄρα ἐστὶν ἐλαστικός

καὶ τοῦτο διότι ἡ αἰτία τῆς συμπιέσεως εἶναι ἡ ἐλαστικότης.

Καθαρὸς καλεῖται ὁ ὑποθετικὸς συλλογισμὸς, ὅταν ἀμφότεροι καὶ προκείμενοι προτάσεις εἶναι ὑποθετικαί· παράδειγμα καθαροῦ ὑποθετικοῦ συλλογισμοῦ ἔστω τὸ δε :

Εἰ ἤμαρτιν ὁ Σωτήριος, τιμωρητέος·
 εἰ παρέβη νόμον τινά, ἤμαρτιν·
 εἰ ἄρα παρέβη νόμον τινά, τιμωρητέος·

Μικτὸς καλεῖται ὁ ὑποθετικὸς συλλογισμὸς, οὔτινος ἡ μείζων πρότασις εἶναι ὑποθετική, ἡ δὲ ἐλάχιστων κατηγορηκὴ κρίσις.

§ 34. Περὶ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ.

Διαζευκτικὸς συλλογισμὸς καλεῖται ὁ συλλογισμὸς ἐκεῖνος, οὔτινος ἡ μείζων πρότασις εἶναι κρίσις διαζευκτική· ὁ τύπος δὲ τούτου ὀρίζεται διὰ τοῦ νόμου τῆς τοῦ μέσου ἢ τρίτου ἀποκλείσεως.

Υπάρχουσι δύο τρόποι καθ' οὓς διαζευκτικῶς συλλογίζομεθα :

1) ἐκ τῆς θέσεως (ἀληθείας) ἐνὸς ἢ πλειόνων μελῶν ἀντιδιαζευγμένων, συμπεραίνομεν τὴν ἄρσιν (ψεῦδος) τῶν λοιπῶν ἐν τῇ συμπεράσματι· ὁ τρόπος οὗτος καλεῖται θέσει ἀρνητικὸς (*modus ponendo tollens*).

II. γ.   A ἐστὶν ἢ B ἢ Γ ἢ Δ
               A ἐστὶ B

               ἄρα A ἔστιν οὔτε Γ οὔτε Δ

Αὕτη ἢ πρᾶξις ἐστίν, ἢ ἀξία ἐπαίνου, ἢ παραινέσεως ἀξία,
ἀλλὰ μὴν ἐπαίνου ἀξία ἐστίν
ἄρα οὐκ ἐστὶ παραινέσεως ἀξία.

2) Ἐκ τῆς ἄρσεως (ψεύδους) ἐνός ἢ πλείονων ἀντιδιεζευγμένων
μελῶν, συμπεραίνομεν τὴν θέσιν (ἀλήθειαν) πάντων τῶν λοιπῶν· ὁ
τρόπος οὗτος καλεῖται ἄρσει θεϊκός (*modus tollendo ponens*).

Π. γ. Ἡ γωνία αὕτη ἐστίν ἢ ὀρθή, ἢ ἀμβλεία ἢ ὀξεῖα
ἀλλὰ μὴν οὔτε ἀμβλεία ἐστίν οὔτε ὀξεῖα
ἄρα ἐστίν ὀρθή.

Κατ' ἀκολουθίαν, ἡ μὲν μείζων πρότασις ἐν τῷ διαζευκτικῷ συλ-
λογισμῷ ὀφείλει κατ' ἀνάγκην νὰ περιέχῃ διαζευκτικὴν κρίσιν, ἡ δὲ
ἐλάσσων δύναται νὰ εἶναι καταφατικὴ ἢ ἀποφατικὴ· τὸ δὲ συμπέ-
ρασμα ἔχει ἀντίθετον ποιὸν πρὸς τὸ ποιὸν τῆς ἐλάσσονος.

Οἱ τύποι τοῦ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ ἔχουσιν ὡδὲ :

A ἐστίν ἢ B ἢ Γ

ἀλλ' A ἐστὶ B

ἄρα A οὐκ ἐστὶ Γ.

καὶ

A ἐστίν ἢ B ἢ Γ

ἀλλ' A οὐκ ἐστὶ B

ἄρα A ἐστὶ Γ.

Τὸν πρῶτον περιεγράψαμεν ἀνωτέρω, ἐπαναλαμβάνομεν ὅμως τὴν
περιγραφὴν πρὸς μείζονα κατανόησιν.

Ὁ διαζευκτικὸς συλλογισμὸς ἐρείδεται ἐπὶ τοῦδε τοῦ νόμου :

Ἐκ δύο γνωρισμάτων ἀντικειμένων ἀλλήλοις, ὅταν ἰσθῆται τὸ ἓν,
αἴρεται τὰ ἕτερον, καὶ τὰνάπαλι. Ἐκ τῆς ὀρθῆς διαζεύξεως ἐν τῇ
μείζονι καὶ τῆς προσλήψεως ἐν τῇ ἐλάσσονι ἐξαρτᾶται ἡ ὀρθὴ δια-
τύπωσις τοῦ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ· ἄλλως δύναται κἀλλιστα
νὰ σχηματισθῆ ψευδὴς καθ' ἕλην διαζευκτικὸς συλλογισμὸς.

Ἐστω τὸδε τὸ παράδειγμα :

Ὁ Σωτήριος ἐστίν ἢ Εὐρωπαϊκὸς ἢ Ἀσιανός

ἀλλ' οὐκ ἐστὶν Εὐρωπαϊκός

ἄρα ἐστὶν Ἀσιανός (:)

Ὁ συλλογισμὸς οὗτος εἶναι ψευδής· τὸ ψεῦδος δὲ προέρχεται ἐκ τῆς ἑλλιποῦς διακρούσεως ἐν τῇ μείζονι.

Συγγενὴς πρὸς τὸν διακρουτικὸν συλλογισμὸν κατὰ τύπον εἶναι ὁ κελούμενος διαιρετικὸς συλλογισμὸς, ὅστις ἔχει ἐν τῇ μείζονι προτάσει διαιρετικὴν κρίσιν. Ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἀντιπαρχτάσσονται τὰ κατηγορούμενα αὐτοῦ τὰ περιεχόμενα ἐν τῷ πλάτει αὐτοῦ ὡς παρχστάσεις μερῶν. Π. χ.

Ἦν πλοῖων, τὰ μὲν κωπήλατα, τὰ δὲ ἱστιοκίνητα, τὰ δὲ ἀτμοκίνητα
ἀλλὰ μὴν τόδε τὸ πλοῖον ἀτμοκίνητον

ἄρα οὐκ ἔστιν οὔτε κωπήλατον, οὔτε ἱστιοκίνητον.

§ 33. Περὶ συνθέτων συλλογισμῶν.

Σύνθετος συλλογισμὸς ἢ πολυσυλλογισμὸς καλεῖται ἐκεῖνος, οὔτινος τὸ συμπέρασμα συνάγεται ἐκ δύο ἢ πλειόνων συλλογισμῶν ἀπλῶν. Ἡ ἀπλουστέρα μορφή τοῦ συνθέτου συλλογισμοῦ εἶναι, ἐὰν συνίσταται ἐκ δύο ἀπλῶν συλλογισμῶν. Συλλογιστικὴ δὲ σειρὰ (Syllogismus Concatenatus) καλεῖται, ὅταν οἱ ἀπλοὶ συλλογισμοὶ εἶναι συνδεδεμένοι, καὶ ἔχωσι σχέσιν, εἴην ὁ λόγος πρὸς τὸ ἐκ λόγου, δηλαδὴ ἐὰν οἱ καθ' ἕνα συλλογισμοὶ εἶναι διατεταγμένοι οὕτως, ὥστε τὸ συμπέρασμα τοῦ πρώτου συλλογισμοῦ νὰ γίνηται μείζων πρότασις τοῦ δευτέρου συλλογισμοῦ, καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ δευτέρου συλλογισμοῦ, μείζων πρότασις τοῦ τρίτου συλλογισμοῦ, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Προσυλλογισμὸς καλεῖται, ὁ συλλογισμὸς ἐκεῖνος, οὔτινος τὸ συμπέρασμα γίνεταί μίαν τῶν προτάσεων τοῦ ἐτέρου συλλογισμοῦ· ἐπισυλλογισμὸς δὲ καλεῖται ὁ συλλογισμὸς ἐκεῖνος, οὔτινος ἡ μία τῶν προκειμένων, εἶναι τὸ συμπέρασμα τοῦ προτέρου συλλογισμοῦ.

Ὅταν μὲν ὁρμώμενός τις ἀπὸ εὐρυτέρων ἐννοιῶν χωρεῖ εἰς στενωτέρως, εἰς τὸ βάθος δηλαδὴ, τότε λέγομεν ὅτι οὗτος συλλογίζεται προχωρητικῶς—ἐπισυλλογιστικῶς—συνθετικῶς· καὶ τότε ἡ συλλογιστικὴ αὕτη σειρὰ καλεῖται συνθετικὴ· ὅταν δὲ ὁρμώμενος ἀπὸ

στενωτέρων έννοιων χωρεῖ εἰς εὐρυτέρας, εἰς πλάτος δὴλα δὴ εὐρύ-
τερον, τότε λέγομεν ὅτι συλλογίζεται διπισθοβατικῶς=προσυλλογι-
στικῶς, ἀναλυτικῶς· καὶ τότε ἡ συλλογιστικὴ σειρὰ καλεῖται ἀνα-
λυτικὴ.

Ἐχοντες ἐν νῷ τὰς έννοιὰς φθαρτόν, σύνθετον, ὄργανισμός, φυτόν,
δένδρον δρυς, σχηματίζομεν τήν δε τήν σειρὰν κατὰ τὸ α'. σχημα-

Προχωρητικῶς

δὴλα δὴ

Συνθετικῶς

Πᾶν σύνθετον φθαρτόν
πᾶς ὄργανισμός σύνθετος
πᾶς ἄρα ὄργανισμός φθαρτός.

Πᾶς ὄργανισμός φθαρτός
πᾶν φυτόν ὄργανισμός
πᾶν ἄρα φυτόν φθαρτόν.

Πᾶν φυτόν φθαρτόν
πάντα τὰ δένδρα φυτὰ
πάντα ἄρα τὰ δένδρα φθαρτά.

Πάντα τὰ δένδρα φθαρτά
ἢ δρυς δένδρον
ἢ δρυς ἄρα φθαρτή.

Ὁπισθοβατικῶς

δὴλα δὴ

Ἀναλυτικῶς

Πᾶσαι αἱ δρυς δένδρα
πάντα τὰ δένδρα φυτὰ
πᾶσαι ἄρα αἱ δρυς φυτὰ.

Πᾶσαι αἱ δρυς φυτὰ
πάντα τὰ φυτὰ ὄργανισμοὶ
πᾶσαι ἄρα αἱ δρυς ὄργανισμοὶ.

Πᾶσαι αἱ δρυς ὄργανισμοὶ
πᾶς ὄργανισμός σύνθετος
πᾶσα ἄρα δρυς σύνθετος.

Πᾶσα δρυς σύνθετος
πᾶν σύνθετον φθαρτόν
πᾶσα ἄρα δρυς φθαρτή.

Ἀτελεῖς ἢ ἀφανεῖς σύνθετοι συλλογισμοὶ καλοῦνται οἱ πολυσυλλο-
γισμοὶ ἐκείνοι, ἐν οἷς δὲν ἐκφέρονται πλήρεις οἱ ἀπλοὶ συλλογισμοί,
οἵτινες ἀποτελοῦσι τὰς προκειμένους αὐτῶν προτάσεις.

§ 36. Περὶ ἰδιαιτέρων τινῶν συλλογισμῶν.

Πρὸς τοῖς ἀνωτέρω συλλογισμοῖς ὑπάρχουσι καὶ ἰδιαίτεροί τινες
συλλογισμοὶ περὶ ὧν ἀμέσως γενήσεται λόγος.

§ 37. Περὶ διλήμματος.

Δίλημμα καλεῖται ὁ ὑποθετικὸς συλλογισμὸς, οὗ ἡ μείζων εἶναι μικτὴ πρότασις, τουτέστιν ἡ ὑποθετικὴ διαζευκτικὴ κατὰ τὸν τύπον: εἴτε A ἐστὶν εἴτε B, ἔστι Γ, ἢ κατηγορικὴ διαζευκτικὴ, κατὰ τύπον A ἐστὶν ἢ B ἢ Γ. Ἐν αὐτῷ τιθεμένου μὲν τῆ ἐλάσσονι τοῦ ἡγουμένου, τίθεται ἐξ ἀνάγκης ἐν τῷ συμπεράσματι καὶ τὸ ἐπόμενον· αἰρομένου δ' ἐν τῆ ἐλάσσονι τοῦ ἐπόμενου, αἴρεται ἐξ ἀνάγκης ἐν τῷ συμπεράσματι καὶ τὸ ἡγούμενον.

Π. γ. 1, εἴτε πλανήτης ἐστὶν ὁ ἥλιος εἴτε ἀπλανής,
ἐστὶ κοσμικὸν σῶμα.

Ἄλλ' ὁ ἥλιός ἐστι πλανήτης ἢ ἀπλανής

Ὁ ἥλιος ἄρα ἐστὶ κοσμικὸν σῶμα.

2. Ἐὰν ὁ Θεὸς ἠπάτα ἢ δὲν θὰ ἐγίνωσκε τὴν ἀλήθειαν ἢ δὲν
θὰ ἤθελε νὰ εἴπῃ αὐτήν·

Ἄλλ' ὁ Θεὸς καὶ γινώσκει τὴν ἀλήθειαν καὶ θέλει νὰ εἴπῃ αὐτήν

ὁ Θεὸς ἄρα δὲν ἠπάτῃ.

Τὸ δίλημμα καλεῖται καὶ κεραιώδης συλλογισμὸς, διότι προστείνεται κατὰ τοῦ ἐναντίου τὰς δύο περιπτώσεις ὡς δύο κέρατα, ὧν ἑκάτερον εἶναι ἔτοιμον νὰ πλήξῃ.

Ὅταν δὲ τὰ διεξευγμένα μέλη εἶναι τρία ἢ πλείονα, ὁ συλλογισμὸς οὗτος καλεῖται τριλήμμα καὶ καθ' ὅλου πολύλημμα. Ἐστω δὲ τὸ ἐξῆς τριλήμματος παραδείγμα.

Εἰ μὴ κάλλιστος ἦν ὁ κόσμος, ὁ Θεὸς ἢ οὐκ ἐγίνωσκεν ἢ οὐκ ἤθελεν ἢ οὐκ ἠδύνατο κάλλιστον αὐτὸν ποιῆσαι. Ἄλλ' ὁ Θεὸς καὶ ἐγίνωσκε καὶ ἤθελε καὶ ἠδύνατο (πάνσοφος γάρ ἐστι καὶ πανάγαθος καὶ παντοδύναμος). Ὁ κόσμος ἄρα ἐστὶ κάλλιστος.

Τὸν ὀρθὸν τοῦ συλλογισμοῦ τούτου κεῖται ἐν τοῖς ἐξῆς 1, τὸ ἐπό-

μενον πρέπει νὰ εἶναι ἀναγκαῖον ἐπακκοιούθημα τοῦ ἡγουμένου. 2, ἢ διὰ ζευγίς νὰ εἶναι τελεία, καὶ 3, τὰ διεζευγμένα μέλη νὰ ἀίρωνται πάντα. Ἡ δὲ παράβασις καὶ ἐνός τῶν ὄρων τούτων μεταβάλλει τὸν συλλογισμόν εἰς παραλογισμόν ἢ σόφισμα.

§ 38. Περὶ ἐνθυμήματος.

Ἐν τῇ πραγματικῇ νήσει, ἦτοι ὅταν τὸ συλλογίζεσθαι ἀναφέρεται εἰς πραγματικὸν περιεχόμενον, συνήθως ὅτε μὲν ἡ μείζων ὅτε δὲ ἡ ἐλάσσων πρότασις παραλείπεται, ἕτε ὑπονοουμένη ἦτοι ἐν θυμῷ λανθάνουσα. Καλοῦνται δὲ οἱ συντετηρημένοι οὗτοι συλλογισμοὶ ἐνθυμήματα· τύποι δ' αὐτῶν εἶναι οἱ ἑξῆς·

1. Μ ἐστὶ Κ, Υ' ἄρα ἐστὶ Μ. 2, Υ' ἐστὶ Μ, Υ' ἄρα ἐστὶ Κ.

II. γ. 1. Πᾶς ἀμελής τιμωρητέος καὶ ὁ Γεώργιος ἄρα τιμωρητέος. Ἐν τῷ ἐνθυμήματι τούτῳ λανθάνει ἡ ἐλάσσων πρότασις : ὁ Γεώργιος ἐστὶν ἀμελής.

2. Ὁ Γεώργιος ἐστὶν ἀμελής· ὁ Γεώργιος ἄρα τιμωρητέος. Ἐν τῷ ἐνθυμήματι τούτῳ λανθάνει ἡ μείζων πρότασις : πᾶς ἀμελής τιμωρητέος.

Τὰ ἐνθυμήματα ταῦτα γλωσσικῶς ἐκφέρονται καὶ ὧδε· 1, ἐπειδὴ πᾶς ἀμελής τιμωρητέος καὶ ὁ Γεώργιος ἄρα· 2, ὁ Γεώργιος ἕτε ἀμελής ὢν, τιμωρητέος, ἢ καὶ ἄλλως.

§ 39. Περὶ ἐπιχειρήματος.

Ἐπιχείρημά ἐστὶ συλλογισμὸς, οὗ εἰς τὴν ἐτέραν τῶν προκειμένων ἢ καὶ εἰς ἀμφοτέρας προστίθεται κρίσις αἰτιολογοῦσα τὸ αὐτῶν κατηγορούμενον, κατὰ τοὺς ἑξῆς τύπους·

1. Μ ἐστὶ Κ· Μ γάρ ἐστὶ Β.

ἀλλ' Υ' ἐστὶ Μ

Υ' ἄρα ἐστὶ Κ.

2. Μ ἐστὶ Κ

Ἄλλ' Υ' ἐστὶ Μ· Μ γάρ ἐστὶ Β

Υ' ἄρα ἐστὶ Κ.

Π. γ. 1. Πᾶς δίκαιός ἐστι τιμῆς ἄξιος· ἀγαθὸς γὰρ ἐστι·
 ἀλλ' ὁ Ἀριστείδης ἐστὶ δίκαιος
 ὁ Ἀριστείδης ἄρα ἐστὶ τιμῆς ἄξιος.

2. Πᾶς ἄδικός ἐστι ψόγου ἄξιος
 Ἄλλ' ὁ Γεώργιος ἐστὶν ἄδικος· κλέπτει γάρ·
 ὁ Γεώργιος ἄρα ἐστὶ ψόγου ἄξιος.

Ἐπειδὴ δ' ἑκατέρω τῶν προκειμένων μετὰ τῆς αἰτιολογούσης ἀποτελεῖ ἐνθυμηματικὸν συλλογισμόν, δύναται νὰ αναλυθῇ εἰς πλήρη συλλογισμόν ὡς ἑξῆς·

1. Πᾶς ἀγαθὸς ἐστὶν ἄξιος ἐπαινοῦ·
 Ἄλλ' ὁ Ἀριστείδης ἐστὶν ἀγαθός·
 ὁ Ἀριστείδης ἄρα ἐστὶν ἄξιος ἐπαινοῦ.

2. Πᾶς κλέπτης ἐστὶ ἄδικος
 ἀλλ' ὁ Γεώργιος ἐστὶ κλέπτης·
 ὁ Γεώργιος ἄρα ἐστὶν ἄδικος.

§ 40. Περὶ σωρείτου.

Σωρείτης ἐστὶν ἀτελής (ἐνθυμηματικὴ) συλλογιστικὴ σειρά, ἐν ἣ πάντα τὰ συμπεράσματα πλὴν τοῦ τελευταίου λαμβάνουσιν ἐν θυμῷ. Ὡς δ' ἐν ταῖς τελείαις συλλογιστικαῖς σειραῖς (συνθέτοις συλλογισμοῖς), οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἀτελεσὶ, τουτέστι τοῖς σωρείταις, ὁ συλλογισμὸς χωρεῖ ἢ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὰ καθ' ὅλου, ἀναλυτικῶς δὴλον ὅτι, ἢ ἀπὸ τῶν καθ' ὅλου ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστον, συνθετικῶς δὴλον ὅτι· Ἐν τῷ ἀναλυτικῷ σωρείτῃ (τῷ Ἀριστοτελικῷ) τὸ κατηγορούμενον ἐκάστης ἡγουμένης κρίσεως γίνεται ὑποκείμενον ἐκάστης ἐπομένης κρίσεως· τοῦ δὲ συμπεράσματος ὑποκείμενον μὲν εἶναι τὸ τῆς πρώτης κρίσεως ὑποκείμενον, κατηγορούμενον δὲ τὸ τῆς τελευταίας κρίσεως κατηγορούμενον, ὡς ἑξῆς·

A—B	Πᾶσα δρυς ἐστὶ δένδρον
B—Γ	Πᾶν δένδρον ἐστὶ φυτὸν
Γ—Δ	Πᾶν φυτὸν ἐστὶν ἐνόργανον
Δ—E	Πᾶν ἐνόργανόν ἐστὶ φθαρτὸν
<hr/>	
A—E	Πᾶσα ἄρα δρυς ἐστὶ φθαρτή.

Ἐν δὲ τῷ συνθετικῷ (τῷ Γοκλιηνακῷ) συλλογισμῷ, τὸ ὑποκείμενον ἐκάστης ἡγουμένης κρίσεως γίνεται κατηγορούμενον ἐκάστης ἐπομένης· τοῦ δὲ συμπροσφραγματος ὑποκείμενον μὲν εἶναι τὸ τῆς τελευταίας κρίσεως ὑποκείμενον, κατηγορούμενον δὲ τὸ τῆς πρώτης κρίσεως κατηγορούμενον, ὡς ἐξῆς·

Δ—E	Πᾶν ἐνόργανόν ἐστὶ φθαρτὸν
Γ—Δ	πᾶν φυτὸν ἐστὶν ἐνόργανον
B—Γ	πᾶν δένδρον ἐστὶ φυτὸν
A—B	πᾶσα δρυς ἐστὶ δένδρον
<hr/>	
A—E	πᾶσα ἄρα δρυς ἐστὶ φθαρτή.

Πρὸς τοῖς κατηγορικοῖς σωρείτικῖς εἰσὶ καὶ οἱ ὑποθετικοὶ ὧν ἔστω τόδε τὸ παράδειγμα.

Ἀναλυτικὸς

εἴ ἐστιν A, ἐστὶ B	εἴ τις ἐστὶ κλέπτης ἐστὶν ἄδικος
εἴ ἐστὶ B, ἐστὶ Γ	εἴ τις ἐστὶν ἄδικος ἐστὶ κκῆς
εἴ ἐστὶ Γ, ἐστὶ Δ	εἴ τις ἐστὶ κκῆς τιμωρητέος
εἴ ἄρα ἐστὶν A, ἐστὶ Δ	εἴ τις ἄρα ἐστὶ κλέπτης τιμωρητέος

Συνθετικὸς

εἴ ἐστὶ Γ, ἐστὶ Δ	εἴ τις ἐστὶ κκῆς τιμωρητέος
εἴ ἐστὶ B ἐστὶ Γ	εἴ τις ἐστὶν ἄδικος ἐστὶ κκῆς
εἴ ἐστὶν A ἐστὶ B	εἴ τις κλέπτει ἐστὶν ἄδικος
εἴ ἐστὶν ἄρα A ἐστὶ Δ	εἴ τις ἄρα ἐστὶ κλέπτης τιμωρητέος

§ 41. Περὶ παραλογισμῶν καὶ σοφισμάτων.

Ὁ ψευδὴς συλλογισμὸς ὁ ἐξ ἀγνοίας καὶ πλάνης προκύπτων καλεῖται παραλογισμὸς· σόφισμα δὲ καλεῖται, ὅταν γίνηται ἐκουσίως πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν ἄλλων.

Τοιοῦτοι παραλογισμοὶ παράγονται, ἢ ἐξ ὀλιγωρίας τῶν νόμων τοῦ συλλογίζεσθαι καὶ μάλιστα τῶν ἐν ἰσχύϊ κανόνων περὶ τῶν σχημάτων τοῦ συλλογισμοῦ, ἢ ἐκ τῆς διπλῆς ἐννοίας τοῦ μέσου ὄρου. Τότε ἐν τῷ συλλογισμῷ ἀντὶ τριῶν ὄρων, ἔχομεν τέσσαρας καὶ ἐντεθῆν γεννᾶται ἡ τετρὰς ὄρων (*quaternio terminorum*).

Ἐκ τῶν εἰρημένων, συνάγομεν τὸ ἐξῆς συμπέρασμα :

1. Ὁ Κκυκάσιος κέκτηται ἀνθρώπινα δικαιώματα
ὁ μαῦρος τῆς Ἀφρικῆς οὐκ ἔστι Κκυκάσιος
ἔρα οὐ κέκτηται ἀνθρώπινα δικαιώματα.
2. Ὁ Ἰογόρθας ἦν ἀλώπηξ
πᾶσι αἱ ἀλώπεκες ἔχουσι τέσσαρας πόδας
ὁ Ἰογόρθας ἔρα ἔχει τέσσαρας πόδας.
3. Ὁ κατὰ Τερτουλλιανόν συλλογισμὸς διατυποῦται ὡδε :
Τὸ νὰ ζῆ τις ἔχων διαρκῶς τοὺς μὲν πόδας πρὸς τὰ ἄνω, τὴν δὲ κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω, τοῦτο ἀντίκειται
εἰς τοὺς ὄρους τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως.

Οἱ Ἀντίποδες τοῦτο ποιοῦσι·
ἔρα οὐχ ὑπάρχουσιν Ἀντίποδες.
4. Πᾶσα ἀρχὴ δυσχερὴς
ἢ νωθρότης ἐστὶν ἀρχὴ πάσης κακίας
ἔρα ἐστὶν ἡ νωθρότης δυσχερὴς.

Τὸ πρῶτον παράδειγμα περιέχει ἀμάχημα κατὰ τὸν νόμον τοῦ

συλλογισμού· ἐκ τοῦ δευτέρου, τρίτου, καὶ τετάρτου, ἀποτελεῖται ἡ ὄρων τετράς. Τὸ ἀμάρτημα τοῦ συλλογισμού τὸ καλούμενον ὄρων τετράς, εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ λεγόμενον σόφισμα ἀμφιβολίας. Καλεῖται δὲ

Α'. Σόφισμα ἀμφιβολίας ὅταν ὁ μέσος ὅρος δὲν ἔχη τὴν αὐτὴν σημασίαν εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ἀλλὰ διάφορον· καὶ τότε προκύπτουσιν ἐν τῷ συλλογισμῷ ἀντί τριῶν, τέσσαρες ὅροι.

Ἐνταῦθα ἀνήκουσι·

α') Σόφισμα παρὰ τὴν σύνθεσιν καὶ διαίρεσιν, ὅταν δῆλα δὴ ἐννοιά τις λαμβάνηται ὅτε μὲν συλλήβδην, ὅτε δὲ μεριστικῶς. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος γλωσσικῶς εἶναι ψευδής, καθότι στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀλλαγῆς περιληπτικῆς τινος ἐννοίας ἀντὶ γενικῆς ἐννοίας, ἢ τοῦ ὅλου τοῦ μερισμοῦ ἀντὶ τοῦ ὅλου τῆς διαιρέσεως. Π. χ. εἰς τις ἀνάγκη νὰ κερδίσῃ τὸ λαχεῖον τοῦ Ἐθνικοῦ στόλου, ἐγὼ εἰμι εἰς τις, ἄρα θὰ κερδίσω. Ἔτερον παράδειγμα: Ὁ ἔχων 5 ἔχει καὶ 3· ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει 5 δακτύλους· ἄρα ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει $5 + 3 = 8$ δακτύλους. Ἐνταῦθα ὁ σοφιστευόμενος, ἐπωφελομένους τοῦ συνδέσμου καὶ προσθέτων τοὺς δύο ἐξάγει τὸν 8.

β') Σόφισμα ἐκ τοῦ κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἀπλῶς εἰρημένον, ὅταν λαμβάνωμεν ἐννοίαν τινὰ ἄλλοτε μὲν μετὰ τινος περιορισμοῦ, ἄλλοτε δὲ γενικῶς·

Π. χ. ὁ χρώμενος μαχαίρᾳ ἀποθνήσκει
ἀλλ' ὁ Πέτρος χρῆται μαχαίρᾳ
ἄρα ὁ Πέτρος μαχαίρᾳ ἀποθνήσκει.

Ἐνταῦθα τὸ μαχαίρᾳ λαμβάνομεν ἀντὶ τοῦ φοιτεῖν ἢ τοῦ περιοριστικῶς ἐν τῇ ἐλάχισσιν προτάσει λαμβάνεται γενικῶς ἀντὶ τοῦ μεταχειρῆσθαι ὑπερ ἄτοπον.

γ') Σόφισμα παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως, ὅταν τὸ μὴ ταυτὸν ὁσαύτως ἐρμηνεύηται (ὁμοιοσχήμονες λέξεις ἢ διπλῆς σημασίας). Π. χ. Ἡ ἀλώπηξ εἶναι τετράπουν, ὁ Πελοπίδας εἶναι ἀλώπηξ, ὁ Πελοπίδας ἄρα τετράπουν. Ὁ ταῦρος μυκᾷται, ἀλλ' ὅρος τί ἐστὶ Ταῦρος, ἄρα ὅρος τὴν μυκᾷται. Ἐνταῦθα ἀνάγονται καὶ οἱ διαφορούμενοι

χρησμοὶ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν «ἤξεις ἀφίξει οὐ τεθνήξει ἐν πολέμῳ».

Β'. Σόφισμα πλαστοῦς καθολικότητος ἢ κατὰ συμβεβηκός. Τοῦτο τὸ σόφισμα εἶναι ψευδὴς συλλογισμὸς καὶ περιέχει πῆδημα (*Sallus in demonstrando*) ἐν τῇ ἀποδείξει. Κατὰ τὸ σόφισμα τοῦτο κρίσις τις λαμβάνεται ὡς καθολικὴ, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια αὐτῆς κεῖται ἐν τῇ μερικότητι καὶ οὐχὶ ἐν τῇ καθολικότητι. π. χ. ὅτι ὡθεὶ τὸν ἄνθρωπον εἰς πράξεις ἀξίας πικραίνεσσεως ἐστὶ πονηρόν, ἀλλ' ὁ οἶνος ποιεῖ τοῦτο (οὐχὶ βεβίαιως πάντοτε καὶ παρὰ πᾶσιν) ἄρα ὁ οἶνος ἐστὶ πονηρός.

Γ'. Σόφισμα ψευδοῦς μέσου ἢ τοῦ μὴ αἰτίου ὡς αἰτίου, (*fallacia falsi medii*), ὅταν οἱ λόγοι τῆς ἀποδείξεως θεωρούμενοι ὡς κρίσεις εἶναι ψευδεῖς καθ' ὅλην π. χ. οἱ διχότοντες ἀστέρες δὲν πίπτουσιν ἐπὶ τῆς γῆς· διότι οὗτοι εἶναι ἀπλοῦν φαινόμενον φωτός. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος ψευδὴς, διότι οἱ διχότοντες εἶναι ὅλη κοσμικὴ. Τὰ σοφίσματα ταῦτα περιέχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὄρων τετραδάα ἢ πῆδημα ἐν τῇ ἀποδείξει.

Εἰς τὴν τάξιν ταύτην τῶν σοφισμάτων ἀνήκουσιν:

α') Σόφισμα παρὰ τὸ μετὰ τούτου ἢ μετὰ τοῦτο, ἄρα καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν ἡ αἰτιώδης συνάφεια συμπεραίνεται ἀπὸ τῆς ἀλληλουχίας τῶν φαινομένων π. χ. ἀναγκνέντος ποτὲ κομηίου, ἐγένοντο ἐσωτερικοὶ σπαραγμοί, ἐπαναστάσεις, πόλεμοι, λιμός, λοιμός· ἀλλὰ νῦν ἀνεφάνη κομηίτης, ἄρα θέλουσιν ἐπανακληθῆ οἱ πόλεμοι κτλ.

β') Σόφισμα ἀδρανὲς ἢ λόγος ἀργός, ὅταν ἡ βεβίαισις ἔχει ὡς ἔρεισμα ψευδῆ ὑπόθεσιν κατ'ἀλλήλον παράδειγμα εἶναι τὸ παρὰ τῶν Κικέρωνι (*de fato* 12), «εἰάν σοι εἶναι πεπρωμένον νὰ ἀνκρωσῆς ἀπὸ τῆς ἀσθενείας ὑφ' ἧς κατατρύχεσαι, εἴτε προσκαλέσεις ἰατρόν, εἴτε μὴ, ἀνκρωσῆς, (ὅπως τοῦτο ποιοῦσιν ἔτι καὶ νῦν οἱ Ὀθωμανοί)· εἰάν δέ σοι εἶναι πεπρωμένον νὰ μὴ ἀνκρωσῆς, εἴτε προσκαλέσεις ἰατρόν, εἴτε μὴ, δὲν θὰ ἀνκρωσῆς· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο εἶναι πεπρωμένον ἄρα περιττὴ ἢ πρόσκλησις τοῦ ἰατροῦ».

γ') Σόφισμα πολυσυζητήσεως παρὰ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἐν

ποιεῖν (*secundum plures inderrogationes et unam*). ὅταν τις πρὸς ἐρώτημά τι κατὰ διαδοχὴν διὰ τοῦ ἀναί» καὶ διὰ τοῦ «οὐ» ἀποκρίνεται π. χ. ἐὰν ψεύσῃ τις λέγῃ ψεύδομαι, εἶναι ψεύστης οὗτος; Ἡ ἀπόκρισις πρέπει νὰ δοθῇ ὡς ἐξῆς: ἦτο ὁ ἄνθρωπος πρότερον ψεύστης, νῦν δὲ δὲν εἶναι.

δ') Σόφισμα ἐιεροσυζητήσεως ἢ διπλῆς ἐρωτήσεως (*fallacia questionis duplicis*), ὅταν παρασιωπῶμεν ὑπόθεσιν καὶ ἀποτείνωμεν ἐρώτησίν τινα εἰς τινα, ὅστις ἀφελύκτως θέλει περιπέση εἰς σφάλμα, ἂν ἀπαντήσῃ ἀμέσως, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὴν ἐπίτηδες παρασιωπωμένην ὑπόθεσιν. Π. χ. ἐὰν τις ἠρώτῃ τινὰ μὴ ἐγνωσμένον ὡς πειρατὴν: Μόνος ἐφόνευσας ἐν τῷ πλοίῳ τοὺς ἄνδρας τοῦ δεῖνα πλοίου, ἢ μετὰ πολλῶν; Ἐὰν ἀπαντήσῃ μόνος, ἢ ἀπαντήσῃ μετ' ἄλλων, πάντως καταδικάζει αὐτὸς ἑαυτὸν, ἂν καὶ δὲν εἶναι γνωστός ὡς πειρατής. Διὸ ἔπρεπε πρῶτον νὰ ἐρωτηθῇ ἂν ἐχρημάτισε πειρατής, καὶ εἴτα νὰ ἐρωτηθῇ ἂν μόνος ἢ μετὰ πολλῶν διέπραξεν ἀνοσιουργήματα.

Παρόμοιον καὶ τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις σόφισμα, ὁ κερατῆς. Γνωστὴ ἢ ἐρώτησις τοῦ σοφιστοῦ «ἀπέβαλες κέρατα;» Ἄν ἀπεκρίνετο «οὐ», τότε ἔλεγε πρὸς τὸν ἐρωτώμενον «ἔχεις ἄρα κέρατα». Ἐὰν δὲ ὁ ἐρωτώμενος ἀπεκρίνετο «ναί», τότε ὁ σοφιστὴς ἔλεγεν «εἶχεις ἄρα κέρατα».

Μεταξὺ τῶν ἀρχαίων σοφισμάτων διακρίνονται τάδε:

Ὁ Ψευδόμενος, ὁ Κροκοδειλίτης, ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Εὐκλῆς, Ὁ Ἀχιλλεύς, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ὁ Ψευδόμενος

Ὅταν λέγῃ τις ψεύδομαι, καὶ τοῦτο λέγων ἀληθεύει, τί πράττει; Φυσικὰ ψεύδεται, (καθ' ὅσον ψεύδεται) καὶ ἀληθεύει (καθ' ὅσον ἀληθεύει).

Κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον. «Κρητες ἀεὶ ψεύσταν· ἀλλὰ μὴν ὁ Ἐπιμενίδης ὅστις εἶπε τοῦτο, ἦτο Κρῆς, ἄρα καὶ ψεύστης, ἄρα ψευδὲς ὅτι οἱ Κρητες ψεύδονται· ἀληθεύει ἄρα ὅτι οἱ Κρητες εἶναι

ἀληθεῖς· ἀληθεύει ἄρα καὶ ὁ εἰπών, ὅτι οἱ Κρήτες εἶναι ἀληθεῖς· ἀληθεύει ἄρα ὅτι οἱ Κρήτες ψεύδονται. Καὶ τοιουτοτρόπως παριστάμεθα πρὸ ἐνὸς φαύλου κύκλου, ὅτι ὁ Κρῆς θεωρεῖται ἀπολύτως ψεύστης, ἐνῶ εἶναι σχετικῶς τοιοῦτος, ψεύστης δῆλα δὴ καθόσον ψεύδεται, ἀληθῆς ὅμως ἔταν ὁμολογεῖ τὸ ἐλάττωμά του.

Ὁ Κροκοδείλιος

Αἰγυπτία μήτηρ εἶδε τὸ παρὰ τὸν Νεῖλον παίζον τέκνον της ἀπαζόμενον ὑπὸ Κροκοδείλου· ἡ μήτηρ παρακαλεῖ αὐτόν, ὅπως ἀποδώσῃ αὐτῇ τὸ τέκνον· ὁ Κροκοδείλιος ἀποκρίνεται· θέλω σοι ἀποδώσει τὸ παιδίον, ἐὰν μαντεύσῃς τί διανοοῦμαι νὰ πράξω. Ἡ μήτηρ ἀπαντᾷ· αὐτὴν τὴν στιγμήν διανοεῖσαι ὅπως μὴ μοι ἀποδώσῃς τὸ τέκνον. Ὁ Κροκοδείλιος σοφιστευόμενος λέγει, εἴτε ἠλήθευσας, εἴτε ἐψεύσω, δὲν θέλω σοι ἀποδώσει τὸ τέκνον· διότι ἂν ἀληθεύῃς ὁ λόγος σου δὲν θὰ λάβῃς τὸ παιδίον ὀπίσω κατὰ τὴν ὁμολογίαν σου, διότι ἠλήθευσας· εἰ δὲ ἐψεύσω, πάλιν δὲν θέλω σοι ἀποδώσει αὐτὸ κατὰ τὴν συμφωνίαν μας, διότι ἐψεύσω. Ἡ μήτηρ ἀποκρίνεται· εἴτε ἠλήθευσας εἴτε ἐψευσάμην ὀφείλεις νὰ μοι ἀποδώσῃς τὸ παιδίον· διότι ἂν μὲν ἐμάντευσα τὴν ἀλήθειαν, ὀφείλεις νὰ μοι ἀποδώσῃς αὐτὸ κατὰ τὴν συμφωνίαν· ἂν δ' ἐψευσάμην, πάλιν ὀφείλεις νὰ μοι ἀποδώσῃς, διότι τότε ἀληθεύει τὸ ἐναντίον, καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρέπει νὰ λάβω τὸ παιδίον.

Πρωταγόρας καὶ Εὐάθλος

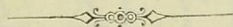
Ὁ Εὐάθλος ἔσχε διδάσκαλον τῆς σοφιστικῆς τὸν ἔξοχον σοφιστὴν Πρωταγόραν· ἐγένετο συμφωνία μεταξὺ τοῦ Εὐάθλου καὶ τοῦ Πρω-

ταγόρου, ὅπως ὁ μαθητὴς πληρώσῃ εἰς τὸν διδάσκαλον κατὰ τὴν ἑναρξίν τῶν παραδόσεων, τὸ ἥμισυ τῶν διδάκτρων, τὸ δὲ ὑπολοίπον, ἐὰν νικήσῃ τὴν πρώτην δίκην. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν μαθημάτων ὁ Εὐχθλος οὐδεμίαν ἀνελάμβανε δίκην, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀνέβαλε τὴν ἀπότισιν τοῦ υπολοίπου χρέους. Ὁ Πρωταγόρας ἐνήγαγεν αὐτόν, εἰπὼν ὅτι εἴτε νικήσῃ εἴτε ἡττηθῇ ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὀφείλει νὰ πληρώσῃ. Διότι ἐὰν μὲν καταδικασθῇ πρὸς ἀποτίσιν τοῦ ὀφειλομένου χρέους ὀφείλει νὰ πράξῃ τοῦτο κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῶν δικαστῶν· ἐὰν δὲ μὴ καταδικασθῇ εἶναι ὑπόχρεως νὰ πληρώσῃ κατὰ τὴν ἀμοιβαίαν συμφωνίαν, ὡς κερδίσκῃ τὴν πρώτην δίκην. Ὁ Εὐχθλος ἄνωγ' ἀντιστρέψας τὸν συλλογισμόν εἶπεν εἰς τὸν Πρωταγόραν, ὅτι ἐν οὐδετέρῳ τῶν περὶ τῆς θέλει πληρώσει αὐτόν, διότι αὕτη εἶναι ἡ πρώτη δίκη· διότι ἂν μὲν νικήσῃ δὲν θὰ πληρώσῃ τὸ χρέος κατὰ τὴν δικαστικὴν ἀπόφασιν, ἐὰν δὲ ἀπολέσῃ αὐτὴν κατὰ τὴν ἀμοιβαίαν συμφωνίαν, δὲν ὑποχρεοῦται νὰ πληρώσῃ. Οἱ δικασταὶ εὐρεθέντες πρὸ διλήμματος ἀνέβηλον τὴν ἀπόφασιν ἐπ' ἀόριστον.

Ἀχιλλεὺς

Ἰνα διανύσῃ σῶμά τι ὠρισμένον διάστημα, ἀνάγκη κατ' ἀρχὰς νὰ διανύσῃ τὸ ἥμισυ, ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὅλου ἀνάγκη τὸ ἥμισυ τούτου τοῦ ἡμίσεος νὰ διανύσῃ· δηλαδὴ ἐν πεπερασμένῳ χώρῳ νὰ διέλθῃ πολλοὺς χώρους. Τὸ αὐτὸ κατ' ἄλλον τρόπον [ὁ καλούμενος Ἀχιλλεὺς]. Ὁ Ἀχιλλεὺς τὴν χελώνην, ἐὰν αὕτη ὅπως δὴ ποτε προέχῃ κατὰ τὴν ὁδὸν δὲν δύναται νὰ προσθῆσῃ καὶ τοῦτο διότι ἐν ᾧ ἐκεῖνος φθάνει εἰς τὸ σημεῖον Α, ἐνθα εὐρίσκετο ἡ χελώνη, αὕτη προχωρεῖ εἰς ἄλλον σημεῖον Β, καὶ ἐν ᾧ οὗτος φθάνει εἰς Β, αὕτη προχωρεῖ εἰς Γ καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Χρῆσιν τοῦ σοφίσματος τούτου ἐποιεῖτο Ζήνων ὁ ἐξ Ἐλέας, ὁ τοῦ Παρμενίδου ἀγαπητὸς μαθητὴς.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ συγγράμματι περὶ «Σοφιστικῶν ἐλέγχων» ἐπραγματεύθη τὰ περὶ σοφισμάτων, χρῆσιν τῶν ὁποίων ἐποιοῦντο οἱ σοφισταὶ οἱ ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, καὶ οἵτινες τὸν ἥττονα λόγον κρείττω καὶ τὸν κρείττονα ἥττω ἐποίουν· τούτους σφοδρότατα ἤλεγξεν ὁ πρόδρομος τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ὁ Σωκράτης.

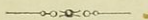

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΛΟΓΙΚΗ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΔΟΤΙΚΗ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

§ 42. Περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Μεθοδολογίας.

Τρία εἶναι τὰ κύρια σημεῖα περὶ ἃ ἀσχολεῖται ἡ Μεθοδολογία :

1) Ὁ Ὁρισμός, ἡ Διαίρεσις, καὶ ἡ Ἀπόδειξις.

Μεθοδολογία καλεῖται τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς Λογικῆς, τὸ ὁποῖον προτίθεται νὰ δείξῃ πῶς τὰ στοιχεῖα τῆς νοήσεως, δηλαδὴ αἱ ἔννοιαι, αἱ κρίσεις, καὶ οἱ συλλογισμοί, συναπτόμενα ἀπαρτιζοῦσιν ἓν ὅλον. Ἡ σύνδεσις ἄρα ὁμοίων γνώσεων ἐν ὅλον ἀπαρτιζουσῶν καλεῖται σύστημα. Ἡ δὲ κατανόησις τῶν ὁμοειδῶν ἀληθῶν γνώσεων καλεῖται ἐπιστήμη.

Μέθοδος καλεῖται ὁ τρόπος τοῦ συνδέειν πρὸς ἀλλήλας, εἰς ἓν λογικῶς διατεταγμένον ὅλον (σύστημα) τὰς ἐν τῇ συνειδήσει διασπαρμέναις παραστάσεις.

Ἡ μέθοδος διαιρεῖται εἰς ἀναλυτικὴν καὶ εἰς συνθετικὴν. Καὶ ἀναλυτικὴ μὲν μέθοδος καλεῖται, ὅταν ἡ ἀνάλυσις χωρῆ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ μερικῶν, εἰς τὰ καθόλου καὶ γενικά· συνθετικὴ δὲ μέθοδος καλεῖται, ὅταν χωρῆ τις ἀπὸ τῶν καθ' ὅλου καὶ γενικῶν, εἰς τὰ καθ' ἕκαστα καὶ μερικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

§ 43. Περὶ ὀρισμοῦ.

Ὁρισμὸς (*definitio*), καλεῖται ἡ διευκρίνησις πάντων τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων ἐννοίας τινός. Πρὸς προσδιορισμὸν ἐννοίας τινός, ἀνάγκη νὰ εὐρωμεν τὸ προσεχές γένος αὐτῆς καὶ τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν.

Τὸ προσδιορίζειν λοιπὸν τὸ προσεχέστερον γένος καὶ τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν ἐννοίας τινός, τοῦτο δηλοῖ τὸ ὀρίζειν, π. χ. ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῷον (γένος) λογικόν, (εἰδοποιὸς διαφορὰ). Αἱ ἀπλῆς ἐννοιαὶ δὲν δύνανται νὰ ὀρισθῶσι, διότι δὲν περιέχουσι πληθὺν γνωρισμάτων μόνον αἱ σύνθετοι ἐννοιαὶ, αἱ πληθὺν γνωρισμάτων περιέχουσαι, δύνανται νὰ ὀρισθῶσιν.

§ 44. Περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ ὀρισμοῦ.

Ἔχομεν δύο εἰδῶν ὀρισμούς, τὸν ὀνοματικὸν καὶ τὸν πραγματικόν.

Καὶ ὀνοματικὸς μὲν ὀρισμὸς καλεῖται ἐκεῖνος, δι' οὗ ἐννοιά τις καὶ ὄνομα ὀρίζεται, ὅπλα δὴ διὰ τῆς ἐξηγήσεως τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος. Π. χ. ἡ φιλοσοφία ἐστὶ σοφίας φίλια. Ἡ δικαιολογία ἐστὶν ἐπιστήμη τοῦ δικαίου. Ἡ ψυχολογία ἐστὶν ἡ περὶ ψυχῆς διδασκαλία· κοσμολογία ἢ διδασκαλία περὶ τοῦ κόσμου. Μεταφυσική ἐστὶν ἐπιστήμη τῶν μετὰ τὰ φυσικά, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ὁ ὀνοματικὸς ὀρισμὸς, εἶναι παρὰ πολὺ χρήσιμος, καθότι δύνανται νὰ θεωρηθῆ ὡς προπαρασκευητὴν τρόπον τινὰ τοῦ πραγματικοῦ ὀρισμοῦ ὀρίζει δὲ καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος ἐννοίας τινός.

Πραγματικὸς δὲ ἡ οὐσιώδης ὀρισμὸς καλεῖται ἐκεῖνος, ὅστις ὀρίζει πραγματικῶς καὶ κατ' οὐσίαν ἐννοίαν τινὰ· ὁ ὀρισμὸς οὗτος εἶναι ὄντως ἐπιστημονικὸς ὀρισμὸς, καὶ τῇ Λογικῇ προσήκει μόνον

ὁ πραγματικὸς ὁρισμὸς ὡς ἐξηγῶν τὸ βάθος τοῦ νοουμένου· πρᾶξι-
δειγμα πραγματικοῦ ὁρισμοῦ ἔστω τὸδε: ἄνθρωπός ἐστι ζῶον λογικόν.

§ 43. Περὶ συνθετικοῦ καὶ ἀναλυτικοῦ ὁρισμοῦ.

Ἐν τῇ Λογικῇ διακρίνομεν δύο εἰδῶν ὁρισμούς, τὸν ἀναλυτικόν καὶ τὸν συνθετικόν· καὶ ἀναλυτικὸς μὲν καλεῖται ὁ ὁρισμὸς, ἔταν δεδομένη τις ἔννοια ὀρίζηται ἢ ἀναπτύσσεται εἰς τὰ οὐσιώδη αὐτῆς γνωρίσματα. Π. χ. Σελήνης ἔκλειψις ἐστὶν ἡ διὰ τῆς σκιᾶς τῆς γῆς ἐπισκόπησις τοῦ δίσκου αὐτῆς. Φιλοσοφία ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη ἢ πραγματευομένη περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἐνεργείας. Κύκλος ἐστὶ γραμμὴ καμπύλη, ἐπανακκλῦπουσα εἰς ἐαυτήν, τῆς ὁποίας πᾶν σημεῖον ἀπέχει ἐξ ἴσου ἀπὸ τινος ὀρισμένου σημείου, ἐντὸς αὐτῆς κειμένου, καλουμένου δὲ κέντρου· συνθετικὸς δὲ καλεῖται ὁ ὁρισμὸς, ἔταν σχηματίζεται ἐν αὐτῷ νέα τις ἔννοια διὰ τῆς διαδοχικῆς συνθέσεως ἄλλων ἐννοιῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ οὐσιώδη αὐτῆς γνωρίσματα, π. χ. ἐπιφάνεια ὑπὸ τριῶν εὐθειῶν περατομένη καλεῖται τρίγωνον. Ὁ συνθετικὸς ὁρισμὸς καλεῖται καὶ γενεϊκός, ὡς δεικνύων τὴν γένεσιν τοῦ ἀντικειμένου διὰ τῆς διαδοχικῆς συνθέσεως οὐσιωδῶν αὐτοῦ μερῶν, π. χ. κύκλος σχηματίζεται ἔταν περὶ τι σημεῖον ἀκίνητου περιάγηται ἐν ἴσῃ ἀποστάσει γραμμὴ καμπύλη, μέγχις οὐ συμπέσῃ τὸ πέρας αὐτῆς μετὰ τῆς ἀρχῆς.

§ 46. Περὶ ἀτελῶν ὁρισμῶν.

Οἱ ὁρισμοί, οἵτινες δὲν ὀρίζουσι τὸ βάθος ἐννοίας τινός, ἀλλὰ παριστῶσι γνωρίσματα διὰ τῶν ὁποίων διακινώσεται ἡ ἔννοια, οἱ ὁρισμοὶ οὗτοι καλοῦνται ἀτελεῖς· ἐκφράζονται δέ·

α') Διὰ τῆς διακρίσεως· διακρίσις δὲ καλεῖται ὁ προσδιορισμὸς τῆς διαφορᾶς ἐννοίας τινός ἀπὸ ἑτέρας· π. χ. τὸ πᾶς, διαφέρει τοῦ ὅλος, καθ' ὅτι τὸ μὲν πᾶς, λέγεται καὶ λαμβάνεται ἐπὶ ποσότητος, τὸ δὲ ὅλος, καὶ αὐτὸ ἐπὶ ποσότητος, ἀλλὰ διακεκομμένης.

β') Διὰ τῆς περιγραφῆς· περιγραφή δὲ καλεῖται ἡ ἀφήγησις τοσούτων γνωρισμάτων ἐννοίας τινός, ὅσα εἶναι ἀρκετὰ ἵνα σχηματίσωμεν σαφῆ αὐτῆς εἰκόνα. Ὁ Πλάτων τὸν ἄνθρωπον διὰ τοιοῦτου περιγραφικοῦ ὁρισμοῦ ὥρισεν, εἰπὼν· «ἄνθρωπός ἐστι, ζῶον, δίπουν, ἄπιερον».

γ') Διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ· χαρακτηρισμὸς δὲ καλεῖται ὁ προσδιορισμὸς τῶν γνωρισμάτων ἐννοίας τινός· π. χ. ἡ ἀγάπη πάντα στέργει, πάντα ὑπομένει, οὐδέποτε ἐκπίπτει.

δ') Διὰ τῆς διασαφήσεως· διασαφήσις δὲ καλεῖται ἡ αἰσθηματοποίησης ἐννοίας τινός διὰ παραδειγμάτων· ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὀρίζει τὰς ἠθικὰς ἀληθείας διασαφῶν αὐτάς διὰ παραβολῶν.

ε') Διὰ τῆς καταιτάξεως· κατάταξις δὲ καλεῖται ἡ τοποθέτησις ἐννοίας τινός μεταξὺ ἄλλων συγγενῶν ἐννοιῶν π. χ. ἡ φάλαινα ἀνήκει τοῖς μαστοφόροις.

ς') Διὰ τῆς ἀναπυξέσεως· ἀνάπτυξις δὲ καλεῖται ἡ διὰ πλειόνων ἐξήγησις ἐννοίας τινός.

§ 47. Περὶ τῶν κανόνων τοῦ ὁρισμοῦ.

Ὁ ὁρισμὸς πρέπει νὰ εἶναι·

1) Σύμμετρος, δηλαδὴ μήτε στενὸς μήτε εὐρύς· νὰ περιλαμβάνη δὲ τὴν ἐννοιαν τοῦ γένους καὶ τὴν εἰδοποιὴν διαφορὰν. Καὶ ὁ μὲν κατὰ Πλάτωνα ὁρισμὸς· ἄνθρωπός ἐστι ζῶον δίπουν, ἄπιερον εἶναι πλημμυελής· καθότι παραλείπεται τὸ λογικὸν ὕπερ εἶναι τὸ οὐσιῶδες γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ ἐναντίας δὲ ὀρθὸς εἶναι ὁ ὁρισμὸς· ὁ ἄνθρωπός ἐστι ζῶον λογικόν, καθότι περιλαμβάνει τὰ οὐσιώδη γνῶρίσματα τοῦ ἀνθρώπου.

2) Ὁ ὁρισμὸς δὲν πρέπει νὰ ἀποτελεῖ κύκλον, καὶ νὰ ὀρίξη διὰ τῆς αὐτῆς ἐννοίας τὸ ὀριστέον π. χ. θεομόν ἐστι τὸ θεομαῖνον· ὁ ὁρισμὸς οὗτος εἶναι ἀπλοῦς τῆς λέξεως σαφηνισμός. Ἀποφευκτέα λοιπὸν ἢ ταυτολογία· τοῦτο συμβαίνει ἐὰν ἐννοιά τις διὰ δευτέρας

σχηματίζεται και αυτή αυτής διὰ τῆς πρώτης· π. χ. καθήκον ἐστὶν ὅπερ τις ὀφείλει· καὶ ὀφείλει τις ὅπερ καθήκον ἐστὶν.

3) Ὁ ὁρισμὸς πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ ἕσον οἷόν τε ποιὸν ἀποφατικόν, ἐν ᾧ ἐμφανίζεται οὐχὶ τὸ τί εἶναι, ἀλλὰ τὸ τί δὲν εἶναι τ. π. χ.

ἄνθρωπός τις ἐστὶν οὔτε λίθος, οὔτε ξύλον !

4) Ὁ ὁρισμὸς πρέπει νὰ εἶναι βραχὺς καὶ ἀκριβής· ἐν τῷ ὁρισμῷ δὲν ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις εἰκονικῶν καὶ ἀκατανόητων ἐκφράσεων, καὶ ἐν γένει πᾶν ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν Copiam verborum πρέπει νὰ ἀπομακρύνηται π. χ.

Συνειδήσις εἶναι φωνὴ ἐσωτερικὴ,
ἣτις πρὸς τὸν ἄνθρωπον λέγει
τί ἀγαθὸν καὶ τί κακὸν εἶναι.

Ὁ ὁρισμὸς οὗτος ὁμολογουμένως δηλοῖ ὀρθόν τι· ὡς ὁρισμὸς ὅμως συνειδήσεως εἶναι ἄτοπος, διότι ἀπλῆν μόνον εἰκόνα παρέχει ἡμῖν. Ὡσαύτως ἐν τῷ ὁρισμῷ: Θεὸς ἐστὶ κύκλος, οὗ πανταχοῦ μὲν τὸ κέντρον, ἢ περιφέρειαν δὲ οὐδ' αὖτις !

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΕΡΙ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ

§ 48. Περὶ τῆς οὐσίας τῆς Διαιρέσεως.

Ἡ τελεία ἀνάλυσις ἢ ἡ διευκρίνησις τοῦ πλάτους ἐννοίας τινὸς καλεῖται λογικὴ διαίρεσις (*divisio*)· δι' αὐτῆς κατατάσσεται τὸ γένος εἰς τὰ εἶδη αὐτοῦ. Π. χ. τὰ τρίγωνα εἰσὶν ὀρθογώνια, ἀμβλυ-

γώνια, καὶ ὀξυγώνια. Τοῦ γένους τρίγωνα εἶδη εἶναι τὸ, ὀρθογώνια, ἀμβλυγώνια, καὶ ὀξυγώνια· ἀλλ' ἐκ τῆς λογικῆς γνωρίζομεν ὅτι τὰ εἶδη πρὸς τῇ ἔννοιᾳ τοῦ γένους περιέχουσι καὶ τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν. Κατ' ἀκολουθίαν πρὸς μὲν τὴν ἔννοιαν τοῦ γένους δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἴσα πρὸς ἀλλήλα, πρὸς τὴν εἰδοποιὸν δὲ διαφορὰν ἀντίθετα ἢτοι ἀντιδιηρημένα.

Ὁ τύπος τῆς διαιρέσεως εἶναι ἡ δικιρητική κρίσις : τὰ πιηὰ εἰσι τὸ μὲν ἐναέρια, τὸ δὲ περὶπατηκὰ, τὸ δὲ ὑδροβία.

Ἐν ἐκάστῃ διαιρέσει δικιρητέα τὰδε :

- 1) Ἡ διαιρέτεα ἔννοια ἢ τὸ διαιρετέον ὅλον.
- 2) Ἡ βᾶσις τῆς διαιρέσεως· δηλὰ δὴ τὸ γνώρισμα καθ' ὃ γίνε-
ται ἡ διαίρεσις.
- 3) Τὰ μέλη τῆς διαιρέσεως· δηλὰ δὴ τὰ εἶδη, εἰς ἃ δικιρηεῖται
τὸ πλάτος τῆς δικιρητέας ἔννοιαι· ἐν τῷ παραδείγματι δηλ. τὰ
τρίγωνά εἰσιν, ὀρθογώνια, ἀμβλυγώνια καὶ ὀξυγώνια, τὰ τρίγωνα
εἶναι τὸ διαιρετέον ὅλον, βᾶσις δὲ τῆς διαιρέσεως ἡ γωνία, καὶ μέλη
τὸ ὀρθογώνια, ἀμβλυγώνια καὶ ὀξυγώνια.

§ 49. Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς διαιρέσεως.

Ὅταν ἡ διαίρεσις ἔχη δύο μέλη καλεῖται δικοτομία, ὅταν ἔχη
τρία μέλη τριχοτομία, ὅταν τέσσαρα τετραχοτομία, πολυτομία δὲ κα-
λεῖται ἡ διαίρεσις ὅταν ἔχη πολλὰ μέλη.

Πᾶσα ἔννοια δύνανται νὰ ὑποστῇ καὶ διάφορον διαίρεσιν, λαμβαν-
ομένης διαφόρου βάσεως, π. γ. οἱ ἄνθρωποι εἰς ἀτελεύτητον σειρὰν
δύνανται νὰ δικιρηθῶσι, λαμβανομένης ὡς βάσεως, τοῦ φύλου δηλὰ
δὴ εἰς ἄνδρας καὶ γυναῖκας, τοῦ χρώματος δηλὰ δὴ εἰς Κασσιανούς
κτλ. τοῦ τόπου δηλὰ δὴ εἰς Ἀφρικανούς, Εὐρωπικούς, τοῦ θρη-
σκευάματος δηλὰ δὴ εἰς χριστιανούς, ὀθωμανούς, τοῦ ἐπαγγέλματος
δηλὰ δὴ εἰς νομικούς, ἰατρούς, ὑπαλλήλους καὶ οὕτω καθεξῆς.

ὑποδιαίρεσις καλεῖται ἡ διαίρεσις ἐκείνη, ὅταν τὰ μέρη εἰς τὰ

ὅποια διηρέθη ὅλον τι, περιέχουσι διαφορὰν μερικὴν, καὶ τότε ἕκαστον τούτων ἐπειδὴ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς γένος ἐννοεῖται νέον καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἶδη περιέχον, διαιρεῖται μέχρι τοῦ κατωτάτου εἶδους, ὅπερ περιέχει μόνον ἄτομα. Ἀναφέρομεν δὲ τὸδε τὸ παράδειγμα διαδοχικῶν διαίρεσεων καὶ ὑποδιαίρεσεων τὰ ζῶα ἢ δῆλα δὴ διήρησθαι εἰς μαστοφόρα, ψοτόα, ἐρυθρόαιμα, λευκόαιμα, θερμόαιμα, ἔντομα, καὶ εἰς ἀναπνέοντα διὰ βραγχίων (ἰχθύς) καὶ διὰ πνευμόνων (ἀμφίβια). Ἡ τοιαύτη τῶν ζῶων διαίρεσις χρησιμεύει ὡς ἄξιον λόγου παράδειγμα διαδοχικῶν διαίρεσεων καὶ ὑποδιαίρεσεων.

Θεμελιώδης καλεῖται ἡ διαίρεσις ἐκείνη, εἰς ἣν πᾶσαι αἱ ἄλλαι περιλαμβάνονται. Ταξινομία (*classificatio*) δὲ καλεῖται τὸ σύστημα τῶν διαδοχικῶν διαίρεσεων ἐννοίας τινός.

§ 30. Περὶ μερισμοῦ τῆς διαίρεσεως.

Ἀπὸ τῆς λογικῆς διαίρεσεως πρέπει νὰ διακρίνωσθαι ὁ μερισμὸς (*partitio*), ἡ διάταξις (*dispositio*), καὶ ἡ ὀνομαστικὴ διάκρισις (*distinctio*). Μερισμὸς δὲ καλεῖται ἡ ἀνάλυσις τῆς ἐννοίας εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῆς (*partes integrantes*) π. χ. ὁ μερισμὸς τοῦ δένδρου εἰς ῥίζαν, στέλεχος, στεφάνην, ὁ μερισμὸς τῆς οἰκίας εἰς διάφορα δωμάτια, τοῦ ἀνθρώπου εἰς σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἐπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ μερισμοῦ καὶ τοῦ ὀρισμοῦ ὁ μὲν ὀρισμὸς τὸ τῆς ἐννοίας βῆθος ἀναλύει, ὁ δὲ μερισμὸς ἐξετάζει τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀντικειμένου. Καὶ πᾶσα μὲν διαίρεσις δύναται νὰ ἐννοηθῆ μερισμὸς, πᾶς ὅμως μερισμὸς δὲν εἶναι διαίρεσις· ἐν τῇ ῥητορικῇ ὁ μερισμὸς εἶναι σπουδαιότατος. Λογικῇ δὲ διαίρεσις ὡς εἴπομεν εἶναι ἡ ἀνατομὴ τοῦ γένους εἰς τὰ εἶδη του.

Διὰ τῆς διατάξεως κανονίζεται ἡ τάξις τῆς ἐξετάσεως ὅλου τινός, ὡς ὁ τρόπος τῆς ἐξετάσεως ἐπιστημονικοῦ τινος ζητήματος. Διὰ τῆς ὀνομαστικῆς δὲ διακρίσεως τὸ πλάτος τῶν λέξεων κόσμος, φύσις, κατὰτέμνεται ἀπὸ τῆς διακρίσεως αὐτῶν σημασίας.

§ 31. Περὶ τῶν κανόνων τῆς διαιρέσεως.

Μετὰ τὰ εἰρημμένα, προσόντα τῆς διαιρέσεως εἶναι τάδε :

1) Ἡ διαίρεσις πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ ἅπαντα τὰ μέλη ἕτινα ἀποτελοῦσι τὸ πλάτος τῆς διαιρετέας ἐννοίας, πρὸς ἀποφυγὴν συγκεχυμένης αὐτῆς γνώσεως. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ διαίρεσις δὲν πρέπει νὰ εἶναι μήτε εὐρυτέρη, μήτε τοῦ δέοντος στενωτέρη.

2) Τὰ μέλη τῆς διαιρέσεως πρέπει νὰ ἀποκλείωσιν ἄλληλα (ἀντιδιηρημένα) καὶ τοῦτο κατορθοῦται πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ αὐτοῦ πλάτους· πλημμελής ἔρα ἡ διαίρεσις τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἰς ἀγαθὰ καὶ ὠφελίμους, διότι πολλαὶ ἀγαθὰ πράξεις εἶναι καὶ ὠφελίμοι, καὶ πολλαὶ ὠφελίμοι εἶναι καὶ ἀγαθὰί.

3) Ἡ διαίρεσις πρέπει νὰ βραίνῃ ἀπὸ τῶν ἀμέσως ἀνωτέρων εἰς τὰ ἀμέσως κατωτέρω γένη ἢ εἶδη, καὶ τότε λέγεται συνεχής. Ἄλλως ἐάν τοῦτο δὲν γίνεται γεννᾶται *πήδημα*. Ἐὰν ἦτο *πήδημα* (sal-tus) ἐάν τις διήρει τὰ ἐρυθρόκιμα ζῶα ἀμέσως εἰς ἵππους, κύνες κτλ. διότι τοιοῦτοτρόπως ὑπερπηδῶνται τὰ μέλη τῆς διαιρέσεως τὰ ἔμμεσα, δηλὰ δὴ τὰ πτηνά, τὰ ἀμφίβια κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

§ 32. Περὶ ἀποδείξεως.

Ἀπόδειξις (*argumentatio, demonstratio*), καλεῖται ἡ παραγωγὴ τῆς ἀληθείας κρίσεώς τινος ἐκ τῆς ἀνεγνωρισμένης ἀληθείας ἄλλων κρίσεων.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη α' Ἀπόδειξις μὲν οὖν ἐστίν, ὅταν ἐξ ἀληθῶν

καὶ πρώτων ὁ συλλογισμὸς ἢ, ἢ ἐκ τοιούτων, ἢ διὰ τινων πρώτων καὶ ἀληθῶν τῆς περὶ αὐτὰ γνώσεως τὴν ἀοχὴν εἴληφεν».

Ὁ ὁρισμὸς διευκρινεῖ κατὰ βάθος, τὰς ἐννοίας, ἢ διαίρεσις κατὰ πλάτος, καὶ ἢ ἀποδείξεις, ἐπιφέρει τὰ πειστήρικα περὶ τῆς ἀληθείας· ἢ ἀποδείξεις λοιπὸν εἶναι ἢ συμπλήρωσις τοῦ ὁρισμοῦ καὶ τῆς διαιρέσεως.

Δύο τινὰ διακριτέα ἐν πάσῃ ἀποδείξει τὴν ὕλην δῆλκ δὴ καὶ τὸ εἶδος.

Ὁ ὕλη εἶναι α') ἡ ἀποδεικτέα πρότασις, ἢ θέσις, ἣτις ἀνάγκη νὰ ἀποδειχθῇ, β') οἱ ἀποδεικτικοὶ λόγοι, τὰ ἐπιχειρήματα, δῆλκ δὴ ἢ ἐγχειρήματα, δι' ὧν ἢ θέσις πρέπει νὰ ἀποδειχθῇ. Εἶδος δὲ καλεῖται ἢ λογικὴ σχέσις τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων πρὸς τὸ ἀποδεικτέον.

Ἡ θέσις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ συμπέρασμα, οἱ ἀποδεικτικοὶ λόγοι πρὸς τὰς προκειμένας, τὸ ἀποδεικτικὸν εἶδος πρὸς τὸ σχῆμα τὸ συλλογιστικόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται τὸ συμπέρασμα τοῦ συλλογισμοῦ· τοσοῦτον δὲ ποικίλον εἶναι τὸ ἀποδεικτικὸν εἶδος, ὅσον καὶ οἱ συλλογισμοί.

Ἡ ἀλήθεια μιᾶς κρίσεως ἐρεῖδαται ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἐτέρως κρίσεως, καὶ ταύτης ἐπ' ἄλλης, καὶ οὕτω καθεξῆς· ἀλλὰ καθὼς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης δὲν γίνεται ἐπ' ἄπειρον· «ὅμως μὲν ἀπάντων ἀπόδειξιν εἶναι εἰς ἄπειρον γὰρ ἂν βαδίζοι, ὥστε μηδ' οὕτως εἶναι ἀπόδειξιν τὰ δ' ἄπειρα οὐκ ἔστιν διεξελθεῖν νοοῦντα».

Κατ' ἀκολουθίαν πᾶσα ἀπόδειξις, θεωρουμένη κατὰ τύπον εἶναι αὐτὸ τοῦτο συλλογισμὸς, διαφέρεισα κατὰ τοῦτο, ὅτι διὰ μὲν τοῦ κυρίως συλλογισμοῦ ἐπιδιώκομεν τὴν λογικὴν ἀλήθειαν μιᾶς κρίσεως, διὰ δὲ τῆς ἀποδείξεως τὴν πραγματικὴν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (Ἀναλυτ. πρώτ. 1. 4). «ἢ μὲν ἀπόδειξις συλλογισμὸς τις ὁ συλλογισμὸς δὲ οὐ πᾶς ἀπόδειξις» ἔπερ δηλοῖ, ὅτι πᾶσα ἀπόδειξις εἶναι συλλογισμὸς, οὐχὶ δὲ καὶ πᾶς συλλογισμὸς ἀπόδειξις· τοῦτο δὲ εἶναι ἐπακολούθημα τοῦ κατ' εἶδος μὲν ἀληθοῦς συλλογισμοῦ, κατ' οὐσίαν δὲ ἢ κατ' ὕλην ψευδοῦς.

§ 53. Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς ἀποδείξεως.

Πῶσα ἀποδείξις, εἶναι ἢ ἀναλυτικὴ ἢ συνθετικὴ. Καὶ ἀναλυτικὴ μὲν καλεῖται ἢ ἀπόδειξις, ὅταν δύναται νὰ χωρήσῃ ἀπὸ τῆς ἀποδεικτέας θέσεως εἰς τοὺς ἀποδεικτέους λόγους, καὶ εἶτα πρὸς τὰς βεβηχίας ἀληθείας, αἵτινες καλοῦνται ἀρχαί· συνθετικὴ δὲ ἢ προχωρητικὴ ὅταν δύναται νὰ χωρήσῃ ἀπὸ τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων μέχρι τῆς ἀποδεικτικῆς θέσεως. Π. γ.

Τὸ τοῦ Θεοῦ ἀχώρητον ἀποδεικνύεται κατὰ δύο τρόπους·

α'. Ἀναλυτικῶς

δηλα δὴ

Ὅπισθοβατικῶς

Τὸ μὴ κατέχον χῶρον εἶναι ἀμετάβλητον καὶ ἀπεριόριστον· τὸ ἀπεριόριστον καὶ ἀμετάβλητον εἶναι ἄπειρον.

Ὁ Θεὸς εἶναι ἄπειρος.

Ὁ Θεὸς ἄρα δὲν κατέχει χῶρον, κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ἀχώρητος.

β'. Συνθετικῶς

δηλα δὴ

Προχωρητικῶς

Ὁ Θεὸς εἶναι ἄπειρος.

ἕτε ἄπειρος εἶναι ἀπεριόριστος καὶ ἀναλλοίωτος.

Τὸ ἀπεριόριστον καὶ ἀναλλοίωτον δὲν κατέχει χῶρον.

Ὁ Θεὸς ἄρα δὲν κατέχει χῶρον, κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ἀχώρητος

§ 54. Περὶ τῶν ἀποδείξεων θεωρουμένων κατ' εἶδος.

Αἱ ἀποδείξεις κατ' εἶδος θεωρούμεναι διακρίνονται εἰς ἀμέσους ἢ ἐμμέσους. Καὶ ἀμεσος μὲν ἢ εὐθεῖα ἢ δεικτικὴ καλεῖται ἢ ἀπόδειξις ὅταν ἢ ἀλήθεια τῆς θέσεως συμπεράνῃται ἐκ τῆς ἀληθείας τῶν

ἀποδεικτικῶν λόγων· ἔμμεσος δὲ ἡ πλαγία, ἡ ἀπαγωγικὴ καλεῖται ἡ ἀπόδειξις, ὅταν ἡ ἀλήθεια τῆς θέσεως καθίσταται δῆλη ἔμμεσως δῆλα δὲ ἐκ τοῦ ψεύδους τοῦ ἀντιθέτου ταύτης. Ἔστω τὸδε τὸ παράδειγμα :

Ἡ τῆς ψυχῆς ἀθανασία ἀποδεικνύεται κατὰ δύο τρόπους

α') Ἀμέσως ἢ δεικτικῶς

Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλή, κατ' ἀκολουθίαν καθ' ἑαυτὴν ἀδιάλυτος· δικαιούται τυχεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὅς εἶναι δίκαιος, ἀμοιβῆς διὰ τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἣν ἀμοιβὴν δὲν ἀπολαμβάνει ἐπὶ τῆς γῆς.
Ὅθεν τείνει Θεόθεν πρὸς εὐδαιμονίαν, ἣν ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιτύχη ἐπὶ τῆς γῆς.
Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ψυχὴ ἀθάνατος.

β') Ἐμμέσως ἢ ἀπαγωγικῶς

Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι θνητὴ· δὲν εἶναι δὲ τοιαύτη, διότι θὰ διελύετο ἢ ἀφ' ἑαυτῆς ἢ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἄτοπον καὶ ἀδύνατον· ἡ ψυχὴ γὰρ ἀπλή οὐσα οὐκ ἔστι καθ' ἑαυτὴν διαλυτὴ.
Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος καὶ ἀγαθὸς δὲν δύναται αὕτη νὰ μηδενισθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.
Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ψυχὴ ἀθάνατος

Ἡ εὐθεῖα ἀπόδειξις δεικνύει ἡμῖν διὰ τίνα λόγον κρίσις τις εἶναι ἀληθής· ἡ δὲ πλαγία διὰ τίνα λόγον κρίσις τις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ψευδής.

Ἀπαγωγή εἰς ἀδύνατον ἢ εἰς ἄτοπον (*deductio in absurdum*), καλεῖται ὅταν ἡ ἀλήθεια τῆς ἀποδεικτέας θέσεως συμπεράνεται ἐκ τοῦ ψεύδους τοῦ ἀντιθέτου εἰς αὐτήν, ὅταν μὰς ἄγει δῆλα δὲ εἰς ἄτοπον, ἥτοι εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῶν ἐγνωσμένων ἀληθειῶν ἐρείδεται δὲ ἡ ἀπόδειξις αὕτη καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου τῆς τοῦ μέσου ἢ τρίτου ἀποκλείσεως καὶ ἐπὶ τῶν κανόνων περὶ συνθέσεως, καὶ οὕτω καθίσταται ἐξάρετον μέσον κριτικῆς καὶ πολεμικῆς, καθότι διὰ τούτου διυλίζονται αἱ πεπλανημένοι θεωρίαι.

ΛΟΓΙΚΗ ΠΕΤΡΟΥ Σ. ΣΚΛΗΡΟΥ

5

Διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς ἀποδεικνύεται τόδε τὸ θεώρημα· «ἐκ τινος σημείου ἐκτὸς εὐθείας κειμένου, μία μόνη κάθετος ἄγεται ἐπ' αὐτῆς», διότι ἂν καὶ ἄλλη ἦγετο, θὰ ἐσχηματίζετο τρίγωνον, ὕπερ ἐκτὸς τῶν δύο ὀρθῶν θὰ εἶχε καὶ ἐτέραν, ὕπερ ἄτοπον.

Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐμμέσως ἀποδεικνύει τὸ στρογγύλον τῆς γῆς, δι' ἄτυχευτον ὅτι, εἰ δὲν ἦτο τοιοῦτον ἐν τῇ ἐκλείψει τῆς σελήνης, ἢ σκιὰ τῆς γῆς ἤθελε προβάλλει σχῆμα γωνιωδές, ὕπερ ψευδές.

Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀποδεικνύεται καὶ τὸ ἀνυπόστατον τῆς Κιμωνίου εἰρήνης, καθότι ἂν ὑπῆρχε, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραλείψῃ ταύτην ὁ υἱὸς τοῦ Ὀλόρου.

§ 55. Περὶ τῶν ἀποδείξεων θεωρουμένων καθ' ὕλην.

Αἱ ἀποδείξεις καθ' ὕλην θεωρούμεναι, διαιροῦνται εἰς ἐμπειρικὰς καὶ θεωρητικὰς καὶ ἐμπειρικὴ μὲν ἢ ἐκ τῶν ὑπέρων κλεῖται ἢ ἀπόδειξις, ὅταν ἐκ τῆς πείρας λαμβάνηται αὕτη θεωρητικὴ δὲ ἢ ἐκ τῶν προτέρων, ὅταν ἐκ γενικῶν ἀρχῶν λαμβάνηται αὕτη. Π. χ. ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνυτοδύναμος, τοῦτο ἐμπειρικῶς μὲν ἀποδεικνύεται διὰ τῶν θείων κτισμάτων, ἅτινα ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν· θεωρητικῶς δὲ ἐκ τῆς ιδέας, ἣν ἔχομεν ὅσον ἀφορᾷ τὸ τοῦ Θεοῦ τέλειον.

Κατ' ἀλήθειαν μὲν ἢ ἐξ ἀντικειμένου λόγοι κλεῖται ἢ ἀπόδειξις, ὅταν οἱ ἐξ ἀντικειμένου λόγοι, αἵτινες ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος λαμβάνονται, δηλαδὴ ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν νοουμένων, ἔχουσι γενικὴν ἀποδεικτικὴν δύναμιν· κατ' ἀνθρώπον δὲ ἢ ἐξ ὑποκειμένου λόγοι κλεῖται ἢ ἀπόδειξις, ὅταν οἱ ἐξ ὑποκειμένου λόγοι ἔχουσι κῦρος μόνον πρὸς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος δέχεται αὐτοὺς ὡς ἀληθεῖς· οἱ ἐξ ὑποκειμένου λόγοι οἱ ἐπὶ ἰδικιτέρας ψυχικῆς καταστάσεως ἐρειδόμενοι εἶναι μᾶλλον φύσεως ψυχολογικῆς, καὶ πολλάκις τείνουσιν εἰς

τὸ νὰ κινήσωσι τὴν βούλησιν· ὁ ῥήτωρ φέρ' εἰπεῖν ἐπιμέλεται ὅπως τῆς εὐνοίας τῶν ἀκροατῶν τύχη, ἵνα οὗτοι τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐπιδοκιμάσωσιν.

§ 36. Περὶ τῶν ἀποδείξεων θεωρουμένων ὡς πρὸς τὸ κῦρος αὐτῶν.

Ὡς πρὸς τὸ κῦρος αὐτῶν αἱ ἀποδείξεις θεωρούμεναι διακροῦνται εἰς ἀποδείξεις ἀληθεῖς ἢ πιθανάς—ἐνδόξους. Καὶ βεβαία μὲν καλεῖται ἡ ἀπόδειξις, ἡ περιέχουσα εἰς τὴν ἔννοιαν ἀναμφισβήτητον βεβημὸν πιθανότητος τῆς γνώμης· πιθανὴ δὲ καλεῖται ἡ ἀπόδειξις ἣτις παρέχει λόγους σοβαροὺς ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς ἢ κατὰ τῆς παραδοχῆς ἐννοίας τινός.

Ἐν ταῖς πιθαναῖς ἀποδείξεσι κατατάσσεται :

α') Ἡ ἐξ ἀναλογίας ἀπόδειξις· καλεῖται δὲ οὕτως, ὅταν δύο ἀντικείμενα συμφωνῶσι πρὸς ἄλληλα κατὰ πολλὰ οὐσιώδη γνωρίσματα, καὶ πιθανὸν νὰ συμφωνῶσι ταῦτα ὡς κατὰ γνωρίσμα περὶ τοῦ ὁποίου μόνον γνωρίζομεν ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ ἕτερον. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἤθελεν εἶσθαι λογικῶς ὀρθή, ἂν ἀμφότερα τὰ πράγματα ἢ ἀντικείμενα ἦσαν τελείως τὰ αὐτά· ἡ τοιαύτη ἀπόδειξις καλεῖται τελεία ἀναλογία παράδειγμα ἀποδείξεως ἐξ ἀναλογίας ἔστω τὸδε :

Ἡ γῆ εἶναι πλανήτης
εἶναι σῶμα σφαιροειδές,
στρέφεται περὶ τὸν ἄξονα,
κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον
ἐν ἐκλειπτικῇ περιφορᾷ,
καὶ κατοικεῖται.

Ὁ Ἄρης εἶναι πλανήτης
εἶναι σῶμα σφαιροειδές,
στρέφεται περὶ τὸν ἄξονα,
κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον
ἐν ἐκλειπτικῇ περιφορᾷ,
ἀλλὰ δὲν κατοικεῖται.

Πιθανὸν ὅμως νὰ ἔχη καὶ ταύτην τὴν ιδιότητα,
δῆλα δὲ, τὴν τοῦ κατοικεῖσθαι.

Ὁμοίως ἐκ τῆς ἔλξεως τῆς γῆς συμπερινομεν, ἐξ ἀναλογίας ἐνοσεῖται, τὴν τῶν οὐρανίων σωμάτων ἔλξιν.

β') Ἡ ἐξ ἐπαγωγῆς (*per inductionem*), ἀπόδειξις καλεῖται ἐκείνη, καθ' ἣν ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τῶν μερικοτήτων συμπερινομεν περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ὅλου, ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐὰν κατηγορούμενόν τι κατηγορεῖται κατὰ πολλῶν εἰδῶν ἐνός γένους, πιθανόν νὰ κατηγορηται καὶ κατὰ πάντων τῶν εἰδῶν τοῦ γένους. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἔχει ὡς ἔρεισμά τήνδε τὴν πρότασιν· ἀπὸ ἰσχυρῶν ἐπὶ πολλῶν ἢ πλείστων αἰτιῶν εἶδους τινος ἢ γένους, ἰσχύει καὶ ἐπὶ τοῦ ὅλου εἶδους ἢ γένους». οὕτω π. χ. ἐκ τοῦ θανάτου τινῶν ἀνθρώπων παρεδεχόμεθα τὴν θνητότητα ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων. Ἐτερον παράδειγμα: οἱ γνωστοὶ πλανῆται, Ἄρης, Ἀφροδίτη, Γῆ κτλ. στρέφονται περὶ τὸν ἄξονά των· πιθανόν, πλὴν τῶν γνωστῶν καὶ πάντες οἱ πλανῆται νὰ στρέφονται περὶ τὸν ἄξονά των.

Ὁ περιώνυμος Νεῦτων ἀνακαλύψας, ὅτι ἡ βαρύτης ἐνεργεῖ διὰ τοῦ ἐκκρεμοῦς καὶ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ, μολύβδου, ἀργύρου κτλ. συνεπέρανεν, ἐπαγωγικῶς ἐνοσεῖται, ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνεργεῖ ἐπὶ πάντων τῶν γήινων σωμάτων ἀνεξαρτήτως τῆς κατὰ ποιὸν διαφορᾶς των.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη «Ἐπαγωγή ἡ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος· οἷον εἰ ἔστι κυβερνήτης ὁ ἐπιστάτης κράτιστος καὶ ἡνίοχος, καὶ ὅλως ἐστὶν ὁ ἐπιστάμενος περὶ ἕκαστον ἄριστος. Ἔστι δ' ἡ μὲν ἐπαγωγή πιθανώτερον καὶ σφρόστερον καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν γνωριμώτερον καὶ τοῖς πολλοῖς κοινόν»· ὁ δὲ συλλογισμὸς (ἡ ἀπαγωγή δῆλα δὴ) βιαστικώτερον καὶ πρὸς ἀντιλογικούς ἐναργέστερον (Ἀριστ. Τοπ. 1. 12. καὶ Ἀναλ. πρότ. 2. 23).

Ἡ ἀναλογία καὶ ἡ ἐπαγωγή διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ πολὺ· ἀμφότεραι ὅμως εἶναι σπουδαιότατα βοηθήματα τῆς γνώσεως εἰς τὰς ἐμπειρικὰς ἐπιστήμας. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη τὰς μεγάλας προόδους ὀφείλει· εἰς τὴν ἀναλογίαν καὶ τὴν ἐπαγωγήν.

§ 57. Περὶ τῶν κανόνων τῆς ἀποδείξεως.

“Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὀρθὸν τῆς καθ’ ὕλην καὶ εἶδος ἀποδείξεως, ἀνάγκη, ὅπως τηρῶνται οἷδε οἱ κανόνες”

α') Ἡ ἀπόδειξις πρέπει ν' ἀναφέροται εἰς τὰς ἐν τῇ θέσει ἀποδεικτέας, καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλας ἐννοίας· διότι ἄλλως ἔχομεν ἄλλο συμπέρασμα ἀντ' ἄλλου, καὶ τότε τὸ σφάλμα τοῦτο καλεῖται εἰς ἄλλο γένος μετάβασις ἢ ἑτεροζήτησις.

Εἰς σφάλμα ἑτεροζητήσεως περιπίπτει ἐκεῖνος ὅστις ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν φαντασμάτων καὶ τοῦτο διότι διήλθε τοῦ νοῦ του, ὅτι ἡσθλὴν ἀσύνηθές τι, ὡς ἐὰν τὸ ἀσύνηθες αὐτὸ ἡδύνατο ἀμέσως νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ παραδεχθῇ τὴν ὑπαρξίν φαντασμάτων. Καὶ ὅταν μὲν τὸ σφάλμα τοῦτο γίνεται ἐν γνώσει καλεῖται ἀλλαγὴ ἐλέγχου, ὅταν δὲ τὸ σφάλμα γίνεται ἐν ἀγνοίᾳ τότε λέγεται ἀγνοία ἐλέγχου.

Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἀπόδειξις δὲν πρέπει νὰ εὐδύνηται πλέον τοῦ δέοντος, ὅπως τοῦτο συμβαίνει ἐν τῇ ἀποδείξει τοῦ ἀνηθίου τῆς αὐτοχειρίας, ἐκ τοῦ ἡμαρτημένου «ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔδωκεν εἰς ἑαυτὸν, δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἀφαιρῇ ἀφ' ἑαυτοῦ» διότι οὕτω πως τεθεισῶν τῶν προτάσεων συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κόπῃ τὴν κόμην του, τοὺς ὄνυχάς του, οὔτε κληροδοτήματα νὰ διαθέτῃ· πολὺ ὀρθῶς ἄρα ἔχει λεχθῆ ὅτι «ὁ πλέον τοῦ δέοντος ἀποδεικνύων οὐδὲν ἀποδεικνύει, qui nimium probat, nihil probat». Δὲν πρέπει δὲ καὶ νὰ συστέλληται ἡ ἀπόδειξις, δηλαδὴ δὲν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ἄνθρωπὸν τινὰ ἀθῶον τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ κατηγορίας, ἀποβλέποντες εἰς τὸν πρότερον βίον του, δηλαδὴ τὸν ἀμεμπτον· διότι ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος διήγαγεν ἀμεμπτον βίον, δὲν ἔπεται ὅμως ἐκ τούτου ὅτι δὲν ἐσφαλῆ σήμερον καὶ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐγκληματίας, ἀφοῦ διέπραξε νῦν ἐγκλημα. Ὁ πρότερον βίος του, ὁ ἀμεμπτος δηλονότι, δύναται

νά χρησιμεύσῃ αὐτῷ ὡς προπύργιον ἐλαφρυντικῆς τινος περιπτώσεως, δὲν συνεπάγεται ὅμως καὶ τὴν ἐντελεῖ ἀπαλλαγὴν τοῦ κατηγορουμένου. Ἐπίσης δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἀπόδειξις, ἐὰν ἀποφαίνεται τις γνώμη, ὅτι ὁ κλέπτης δὲν πρέπει νὰ ὑποστῇ τὰ ἐπιχειρᾶ τῆς κακίας του, διότι ἀπέδωκε τὸ κλαπέν.

β') Ἡ ἀπόδειξις ἀνάγκη νὰ δομᾶται ἀπὸ ἀληθῶν ἀρχῶν, ἢ δυναμένων ὡς ἀληθῶν ν' ἀποδειχθῶσι διότι ἄλλως φθάνομεν εἰς τὸ ἀμάρτημα, ἕπερ κλεῖται αἰτησις τοῦ ἐν ἀρχῇ δηλαδὴ συμπέρασμα ἀπὸ μὴ ἀληθῶν καὶ ὁμολογημένων, ὡς ὁμολογημένων λαμβανομένων (petitio principii ἢ conclusio ex non concessis tanquam concessis).

Κατὰ τὰ εἰρημένα τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτοῦμαι, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ οὐδὲν ἀποδεικνύω. Ὁ Ἀριστοτέλης δίδωσι τὸν ἐξῆς ὄρισμόν ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτοῦμαι: «Ἐπει τὰ μὲν δι' αὐτῶν πέφυκε γνωρίζεσθαι, τὰ δὲ δι' ἄλλων (αἱ μὲν γὰρ ἀρχαὶ δι' αὐτῶν, τὰ δὲ ὑπὸ τὰς ἀρχὰς δι' ἄλλων), ἔταν τὸ μὴ δι' αὐτοῦ γνωστὸν δι' αὐτοῦ τις ἐπιχειρῆ δεικνύναι, τότε αἰτεῖται τὸ ἐξ ἀρχῆς». (Ἀριστοτ. Ἀναλ. πρώτ. 2. 16).

Τοῦ σφάλματος τούτου τρεῖς ὑπάρχουσι τρόποι:

1) Ἡ τοῦ ζητουμένου λήψις, ἔταν αὐτὸ τὸ ἀποδεικτέον χρησιμεύει ὡς λόγος τῆς ἀποδείξεως π. χ. ἡ ψυχὴ ὡς ἀφθαρτος εἶναι ἀθάνατος.

2) Ὁ τρόπος ὁ διάλληλος, δηλαδὴ ἡ ἐν κύκλῳ δεῖξις ἢ ὁ φαῦλος κύκλος, ἔταν ἡ ἀπόδειξις τοῦ ἐτέρου ἀποδεικνύηται ἐκ τῆς ἀποδείξεως τοῦ ἐτέρου π. χ. ἡ ψυχὴ ὡς ἀπλή εἶναι ἄυλος, καὶ ὡς ἄυλος ἀπλή.

3) Ὁ τρόπος ὅστις κλεῖται ὕστερον πρότερον, ἐὰν ἀποδεικνύη τις ἐκ τοῦ ὑπευθύνου τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ, π. χ. ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐλεύθερος, καὶ ὑπεύθυνος τῶν ἑαυτοῦ πράξεων ἐδῶ τὸ ἀντίστροφον ἀληθεύει.

γ') Τὰ ἐγχειρήματα ἀνάγκη νὰ ἔχωσι λογικὴν συνάφειαν καὶ πρὸς

ἄλληλα καὶ πρὸς τὴν ἀποδεικτέαν θέσιν, ἄλλως συμβαίνει τὸ λεγόμενον χάσμα ἢ ἄλμα (*saltus in demonstrando*), τὸ ὅποσον ἀκριβῶς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀμάρτημα, ὁσάκις μὲ παρὰ πολλὴν δυσκολίαν δυνάμεθα νὰ εὐρωμεν τὴν παραλειπομένην μεσιτεύουσαν ἔννοιαν π. χ. ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, διότι ὑπάρχει Θεός.

§ 38. Περὶ ὑποθέσεως.

Ἐπιπέσεις εἶναι ἡ ἐκ τῶν προτέρων παραδοχῆ κρίσεώς τινος, ἣτις εἰσέτι δὲν ἔχει βεβαιωθῆ, ἀν ὄντως ἀληθεύῃ ἢ μὴ. Ὅταν αἱ κρίσεις αἵτινες παράγονται ἐκ τῆς ὑποθέσεως εἶναι ἀληθεῖς καθ' ἑλὴν, τότε λέγομεν ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἔχει κύρος· ἡ ἐπιστήμη πάντοτε διὰ τῶν ὑποθέσεων ἀναπτύσσεται· δὲν θὰ ἦτο δὲ δυνατόν νὰ ὑπῆρχον φυσικαὶ τοῦλάχιστον ἐπιστῆμαι ἀν μὴ αὕτη δὲν ὑφίστατο. Ἐξοχοὶ νόες ἐπὶ ὑποθέσεων λογικῶν ἐρειδόμενοι, ὡς ὁ Κέπλερ καὶ ἄλλοι, ἐπέτυχον ὅ,τι δὲν ἠδυνήθη ἡ ἐπιστήμη τέως νὰ ἐπιτύχῃ· καὶ νῦν πλεῖστοι ὑποθέσεις δὲν θεωροῦνται πλέον ὡς τοιαῦται, ἀλλ' ὡς νόμοι ἀληθεῖς καὶ γνωστοί.

Ἐπὶ λογικὴν ὁμῶς ἔποψιν ἐξεταζομένη ἡ ὑπόθεσις παρέχει μεγάλην πιθανότητα· καὶ τοῦτο διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁρμῶνται ἐξ ἀνολογιῶν.

§ 39. Περὶ διδασκατικῆς μεθόδου.

Ἡ διδασκατικὴ μέθοδος εἶναι ἐπιστήμη, τῆς ὁποίας ἡ λογικὴ καὶ ἡ ψυχολογία εἶναι ὀφθαλμοί· τὰς γνώσεις αὐς ἐκτησάμεθα δέον νὰ μεταδίδωμεν λογικῶς καὶ ψυχολογικῶς λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ διδασκομένου. Ἡ διδασκαλία νὰ γίνηται ἀναλυτικῶς· ὁ μαθητὴς δὴλα δὴ πρέπει πρῶτον νὰ βλέπῃ τὰ φυτὰ ἰδίῳι ὄμμασι καὶ εἶτα νὰ διδάσκηται περὶ τῆς λογικῆς τῶν φυτῶν ἐννοίας· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ ἄρχηται ἀπὸ τῶν καθ' ἑκάστον καὶ νὰ ἀναβαίη εἰς τὰ καθόλου.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

<i>ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ</i>	Σελ. 5
<i>ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ</i>	» 6
<i>Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ</i>	» 7

ΛΟΓΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- § 1. *Περί τοῦ ὁρισμοῦ τῆς Λογικῆς καὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ αὐτῆς* . . . . . » 9
- § 2. *Περί τῆς ὠφελείας καὶ τῆς Διαθέσεως τῆς Λογικῆς*. » 10

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΕΝΝΟΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

§ 3.	Περὶ ἐννοίας.....	Σελ. 11
§ 4.	Περὶ βάθους ἐννοιῶν.....	» 12
§ 5.	Περὶ πλάτους ἐννοιῶν.....	» 13
§ 6.	Περὶ ἐννοίας θεωρουμένης κατὰ βάθος ἅμα καὶ πλάτος.....	» 15
§ 7.	Περὶ σαφηνείας καὶ εὐκρινείας τῶν ἐννοιῶν.....	» 15
§ 8.	Περὶ ταυτότητος καὶ διαφορᾶς ἐννοιῶν.....	» 15
§ 9.	Περὶ συμφωνίας καὶ ἀντιθέσεως ἐννοιῶν.....	» 16
§ 10.	Περὶ τῶν κατὰ πλάτος σχέσεων τῶν ἐννοιῶν ὡς παριστοιχῶμεν διὰ πέντε κυκλικῶν σχημάτων, ἧτοι περὶ «ἐπαλληλίας», «ὑπαλληλίας», «ἐπαλλαγῆς», «παραλληλίας», καὶ «συναλληλίας», τῶν ἐννοιῶν.....	» 17

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΚΡΙΣΕΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

- § 11. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς κρίσεως ..... Σελ. 20
 § 12. Περὶ ὕλης καὶ εἵδους τῆς κρίσεως..... » 20

Α΄. ΠΕΡΙ ΚΡΙΣΕΩΣ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΗΣ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΗΝ

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

- § 13. Περὶ τοῦ ποιοῦ τῆς κρίσεως..... » 21
 § 14. Περὶ τοῦ ποσοῦ τῆς κρίσεως..... » 21
 § 15. Περὶ τοῦ ποιοῦ ἅμα καὶ τοῦ ποσοῦ τῆς κρίσεως. » 22
 § 16. Περὶ τῆς ἀναφορᾶς τῆς κρίσεως..... » 22
 § 17. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς κρίσεως..... » 23

Β΄. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΕΝ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΑΣ

- § 18. Περὶ ταυτότητος καὶ διαφορᾶς τῶν κρίσεων .... » 24
 § 19. Περὶ διαφορᾶς τῶν κρίσεων κατὰ ποσὸν ἅμα καὶ
 κατὰ ποιόν. .... » 24
 § 20. Περὶ λογικοῦ τετραγώνου ..... » 25
 § 21. Περὶ ἀντιστροφῆς τῶν κρίσεων..... » 26
 § 22. Περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας τῶν κρίσεων..... » 27

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΝΟΜΩΝ ΤΟΥ ΔΙΑΝΟΕΙΣΘΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

- § 23. *Περί τῶν νόμων τοῦ διανοεῖσθαι καθόλου . . . . .* Σελ. 29
 § 24. *Περί τοῦ νόμου τῆς ταυτότητος . . . . .* » 29
 § 25. *Περί τοῦ νόμου τῆς ἀντιφάσεως . . . . .* » 30
 § 26. *Περί τοῦ νόμου τῆς τοῦ μέσου ἢ τρίτου ἀποκλείσεως . . . . .* » 30
 § 27. *Περί τοῦ νόμου τοῦ ἀπορροῶντος λόγου . . . . .* » 31

ΤΜΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

- § 28. *Περί συλλογισμοῦ . . . . .* » 32
 § 29. *Περί τῶν μερῶν τοῦ συλλογισμοῦ . . . . .* » 32
 § 30. *Περί τῶν ὅρων τοῦ συλλογισμοῦ . . . . .* » 33

§ 31.	Περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ συλλογισμοῦ	Σελ. 34
§ 32.	Περὶ κατηγοριζοῦ συλλογισμοῦ	» 34
§ 33.	Περὶ ὑποθετικοῦ συλλογισμοῦ	» 35
§ 34.	Περὶ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ	» 37
§ 35.	Περὶ συνθέτων συλλογισμῶν	» 39
§ 36.	Περὶ ἰδιαιτέρων τινῶν συλλογισμῶν	» 40
§ 37.	Περὶ διλήμματος	» 41
§ 38.	Περὶ ἐνθυμήματος	» 42
§ 39.	Περὶ ἐπιχειρήματος	» 42
§ 40.	Περὶ σωρείτου	» 43
§ 41.	Περὶ παραλογισμῶν καὶ σοφισμάτων	» 45

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

§ 42.	Περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Μεθοδολογίας	Σελ. 55
-------	--	---------

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

§ 43.	Περὶ ὀρισμοῦ	» 56
§ 44.	Περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ ὀρισμοῦ	» 56
§ 45.	Περὶ συνθετικοῦ καὶ ἀναλυτικοῦ ὀρισμοῦ	» 57

§ 46.	Περὶ ἀτελῶν ὀρισμῶν.	Σελ. 57
§ 47.	Περὶ τῶν κανόνων τοῦ ὀρισμοῦ.	» 58

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΠΕΡΙ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ

§ 48.	Περὶ τῆς οὐσίας τῆς Διαίρεσεως.	» 59
§ 49.	Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς διαίρεσεως	» 60
§ 50.	Περὶ μερισμοῦ τῆς διαίρεσεως	» 61
§ 51.	Περὶ τῶν κανόνων τῆς διαίρεσεως.	» 62

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

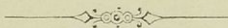
§ 52.	Περὶ ἀποδείξεως	» 62
§ 53.	Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς ἀποδείξεως.	» 64
§ 54.	Περὶ τῶν ἀποδείξεων θεωρουμένων κατ' εἶδος.	» 64
§ 55.	Περὶ τῶν ἀποδείξεων θεωρουμένων καθ' ἕλην.	» 66
§ 56.	Περὶ τῶν ἀποδείξεων θεωρουμένων ὡς πρὸς τὸ κῆρος αὐτῶν.	» 67
§ 57.	Περὶ τῶν κανόνων τῆς ἀποδείξεως	» 69
§ 58.	Περὶ ὑποθέσεως.	» 71
§ 59.	Περὶ διδακτικῆς μεθόδου	» 71

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Ἐν	σελ.	15	στίχ.	21	ἀντὶ	θεωρίας,	τῆς	γνώσεως,	γράφε	θεωρίας	
										τῆς	γνώσεως
»	»	45	»	22	»	ὑπάρχουσιν	γράφε	ὑπάρχουσιν			
»	»	64	»	10	»	δῆλα	δὴ	»	δῆλα	δὴ	
»	»	»	»	19	»	θεωρουμένων	»	θεωρουμένων			

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΑΘ. Α. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ
ΟΔΟΣ ΔΕΚΑ.--ΣΤΟΑ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ

1906

